

6874

280

909-V4

28 (075)

U-38

1 OCT 2009

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆ

280

28(075)
UP-38

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆ

902-ՍՍ

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ

ՀԱԻԱՏ, ՅՈՅՍ ԵՒ ՍԵՐ

ԲԱՅԱՏՐՈՒՆԻ ՀԱՅՈՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ
ԵԿԵՂԵՅՈՒ ԴԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐԱՉԱՅՆ:

1005
51606
20915

Կ ա զ մ ե ց

ՅՈՒՀԱՆՆԷՍ ԱԼԱԳ ԲԱԽ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

Կրօնաւսոյց Թիֆլիսի օրիորդական III գիմնազիօնի
եւ Անդրկովկասեան իգական ինստիտուտի:

ԴԱՍԱԳԻՐՔ

Պետական միջնակարգ դպրոցների IV եւ V-րդ
դասարանների համար:

Թ Ի Ֆ Լ Ի Զ

Էլեկտրագր. օր. Ն. Ազանյանցի Պոլից., 7.

1911

26.06.2013

6874

«Արդ՝ մնան Հաւատք, Յոյս և Սէր, սորա երեքեան և մեծ
քան զսոսա սէր է» Ա. Կորնթ. ԺԳ. 13.

Թոյլ տամք զտպագրութիւն գրքուկիս: 31 մարտի
1911 ամի ի Ս. Էջմիածին:

Տեղակալ Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց.

Պէտրոս արքեպ. Սուրենեանց.

Թ. 1435

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Երկար տարիների փորձառութիւնովս 'ի նկատի
առնելով ներկայումս գոյութիւն ունեցող քրիստոնէա-
կան վարդապետութեան դասագրքերի մի քանի ան-
յարմարութիւնները ժամանակիս հանգամանքների հա-
մեմատ, նա մանաւանդ պետական դպրոցներում, ոմանց
գրաբարի անմատչելի վկայութիւնների և ոմանց նիւ-
թի անկանոն դասաւորութեան, հարկ համարեցի կազ-
մել ներկայ դասագիրքը, որի նիւթն է «Քրիստոնէա-
կան Հաւատ, Յոյս և Սէր», յատուկ պետական միջնա-
կարգ դպրոցների IV և V-րդ դասարանների համար:

Դասագրքիս մէջ սակաւ բացառութեամբ չեմ
մտցրել վկայութիւններ, նա մանաւանդ գրաբար, մի-
անգամայն ազատ թողնելով պատուարժան կրօնուսոյց-
ներին ամէն անգամ ըստ իւրեանց նկատողութեան
յարմարաւոր կտորներ բերել Սուրբ գրքից և ըստ այնմ
բացատրել: Փորձով գիտեմ, որ վկայութիւնները ու-
սանող և ուսանողուհիները չեն սովորում, այլ միայն
գրքի ստուարանալուն է ծառայում:

Թէ որքան է ինձ յաջողուել գոնէ մասամբ դիւ-
րացնելու ուսուցման եղանակը և թեթեւացնելու աշա-
կերտ-աշակերտուհիների աշխատանքը, թողնում եմ այդ
կրօնուսոյց արժ. հայրերի բարեհայեցողութեան, ամե-
նայն սիրով ուշադրութեան առնելով նրանց աննշան
կարծիքն անգամ դասագրքիս վերաբերութեամբ:

Սոյն դասագիրքը կազմելիս իբրև նիւթ աչքի առաջ ունեցել եմ գլխաւորապէս հին և նոր կտակարանը, և գրեթէ բոլոր քրիստոնէական վարդապետութեան դասագրքերը, առաւելապէս «Մսերի» և Բէգնադարեանցի:

Յ. ա. ք. Մ.

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՈՒՍԾԱՆ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏԱ- ԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ:

Քրիստոնէական ուսումը կայանում է Քրիստոսին պաշտելու և նրա պատուիրանները կատարելու մէջ: Այս ուսումը սովորելու համար ամէն մի հաւատացեալ պէտք է ըմբռնէ և ընդունէ այն բոլոր ճշմարտութիւնները, ինչ որ յայտնուած է մեզ Ս. Գրքի մէջ: Հաւատացեալ քրիստոնեան պէտք է ունենայ լուսաւոր, հաստատ, և կենդանի հաւատ:

Հաւատը լուսաւոր է այն ժամանակ, երբոր հաւատի հետ ունի և գիտութիւն և գիտակցաբար կատարում է սուրբ Գրքում յայտնուած ճշմարտութիւնները:

Հաստատ է այն ժամանակ, երբ նա հաւատարիմ է այդ ճշմարտութիւններին և աշխարհի ոչ մի հանգամանք չի կարող խախտել այդ հաւատը:

Կենդանի է հաւատը այն ժամանակ, երբ նրա հետ միանում է և բարի գործը:

Քրիստոնէական ուսման հիմքը կազմում են

Հաւատը, Յոյսը և Սէրը: Հաւատը բացատրուած է հաւատի հանգանակի մէջ, Յոյսը՝ Յիսուսի ինն երանութիւնների և Տէրունական աղօթքի մէջ, իսկ Սէրը՝ Տասնաբանեայ պատուիրանների մէջ:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՅԱՅՏԵՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱ- ԾԱՇՈՒՆՁ ՍՈՒՐԲ ԳԻՐԳ:

Աստուածային յայտնութիւն է կոչւում այն, ինչ որ Աստուած ինքը յայտնել է մարդկանց արժանաւոր անձանց միջոցով, սկսած մեր նախահայր Ադամից մինչև Մովսէս և այլ մարգարէները: Վերջին ժամանակները նոյն յայտնութիւնը աւելի կատարեալ կերպով յայտնեց մեզ Իւր միածին Որդին Յիսուս Քրիստոս և ապա նրա առաքեալները, որ տարածեցին աշխարհի ամեն կողմեր բերանացի և գրաւոր:

Աստուածաշունչ սուրբ գիրք են կոչւում այն գրքերը, որոնց գրել են Ս. Հոգու շնորհքով Աստուածանից ընտրուած մարդիկ, որոնք են հին ուխտի մարգարէները և նոր ուխտի առաքեալները:

Սուրբ գիրքը բաժանւում է երկու գլխաւոր մասի.— Հին կտակարան՝ որ գրուած է Քրիստոսից առաջ մարգարէների ձեռքով, Նոր կտակա-

րան՝ որ գրուած է առաքեալների ձեռքով Քրիստոսից յետոյ:

Հին կտակարանը յայտնում է մեզ Աստուծոյ խոստումը իւր Միածին Որդու աշխարհ գալու մասին, իսկ նորը՝ վկայում է, թէ ինչպէս Աստուած կատարեց իւր խոստումը և իւր միածին Որդուն ուղարկեց աշխարհ, մարդկանց ցոյց տալու փրկութեան ճանապարհը:

Հին և նոր կտակարանը իւրեանց բովանդակութեամբ բաժանւում են չորս կարգի. 1. Օրինադրական, որոնք հին ուխտի օրէնքների հիմն են կազմում: 2. Պատմական, որոնք պատմում են զանազան առաքինի և բարեպաշտ մարդկանց պատմութիւններ: 3. Բարոյական, որոնք սովորեցնում են կեանքի վերաբերեալ բարոյական կանոններ. և 4. Մարգարէական, որոնք պատմում են զանազան մարգարէների գուշակութիւններ, գլխաւորապէս Յիսուսի Քրիստոսի մարդեղութեան վերաբերութեամբ:

Նոր կտակարանի առաջին գրքերը են՝ չորս աւետարանները, որ գրել են Մատթէոս, Մարկոս, Լուկաս և Յովհաննէս աւետարանիչները: «Աւետարան» խօսքը առաջ է եկել աւետիս բառից և նշանակում է ուրախ լուր, որովհետև նա

աւետում է մարդկութեանը Փրկչի երկրաւոր
կեանքի և փրկութեան ուրախ լուրը:

Հին կտակարանը իւր մէջ պարունակում է
քառասուն և հինգ (45) գիրք, նորը՝ քսան և
եօթն (27), բոլորը միասին եօթանասուն և երկու
(72) գիրք:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆ.

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՀԱԿԱՏ.

ՀԱԿԱՏԻ ՀԱՆԳԱՆԱԿԸ ԵՒ ՆՐԱ ԾԱԳՈՒՄԸ

Հաւատի հանգանակը, որ է Հաւատամքը,
հին և նոր կտակարանի համառօտ բովանդակու-
թիւնն է, որի մէջ յայտնուած բոլոր ճշմարտու-
թիւններին ամէն մի քրիստոնեայ պարտաւոր է
հաւատալ:

Հաւատամքը գրուեց Փրկչի 325 թ. Նիկիա
քաղաքում, ուր ժողովուելով քրիստոնեայ եկե-
ղեցու 318 ներկայացուցիչ ամէն ազգի հայրա-
պետներ, կազմեցին առաջին տիեզերական ժո-
ղովը: Այս ժողովին մեր եկեղեցու կողմից ներ-
կայ էր ս. Գրիգոր Լուսաւորչի փոքր որդի Ա-
րիստակէսը, ուր դատապարտեցին Աղէքսանդ-
րացի Արիոս երէցին, որ ուրանում էր Քրիս-
տոսի աստուածութիւնը և Որդին Աստուած չէր
դաւանում հաւասար Հօրը, այլ մի լոկ արարած:
Սոյն ժողովում սահմանեցին, որ Յիսուս Քրիս-
տոս է ճշմարիտ Աստուած և Աստուծոյ Որդի և
համագոյակից Հօր և Սուրբ Հոգուն:

Մեր հաւատի հանգանակը բաղկացած է տասնհերկու յօդուածից և մի յաւելուածից:

Յօդ. 1. Հաւատամք 'ի մի Աստուած 'ի հայրն Ամենակալ, յԱրարիչն երկնի և երկրի երեւելեաց և աներևութից:

Յօդ. 2. Հաւատամք և 'ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս, յՈրդին Աստուծոյ, ծնեալն յԱստուծոյ՝ Հօրէ միածին, այսինքն յէութենէ Հօր: Աստուած յԱստուծոյ, լոյս 'ի լոյսոյ, Աստուած ճշմարիտ, յԱստուծոյ ճշմարտէ՝ ծնունդ և ոչ արարած: Նոյն ինքն 'ի բնութենէ Հօր, որով ամենայն ինչ եղև յերկինս և 'ի վերայ երկրի՝ երևելիք և աներևոյթք:

Յօդ. 3. Որ յաղագս մեր մարդկան և վասն մերոյ փրկութեան 'իջեալ 'ի յերկնից՝ մարմնացաւ, մարդացաւ, ծնաւ կատարելապէս 'ի Մարիամայ Սրբոյ կուսէն Հոգւոյն Սրբով: Որով էազ զմարմին, զհոգի և զմիտ և զամենայն որ ինչ է 'ի մարդ՝ ճշմարտապէս և ոչ կարծեօք:

Յօդ. 4. Չարչարեալ, խաչեալ և թաղեալ:

Յօդ. 5. Յերրորդ աւուր յարուցեալ:

Յօդ. 6. Ելեալ 'ի յերկինս նովին մարմնոյն՝ նստաւ ընդ աջմէ Հօր:

Յօդ. 7. Գալոց է նովին մարմնոյն և փառօք Հօր, 'ի դատել զկենդանիս և զմեռեալս, որոյ թագաւորութեանն ոչ գոյ վախճան:

Յօդ. 8. Հաւատամք և 'ի Ա. Հոգին, յանդն

և 'ի կատարեալն, որ խօսեցաւ յօրէնս և 'ի մարգարէս և յաւետարանս: Որ էջն 'ի Յորդանան, քարոզեաց զԱռաքեալն և բնակեցաւ 'ի սուրբսն:

Յօդ. 9. Հաւատամք և 'ի միմիայն ընդհանրական և Առաքելական եկեղեցի:

Յօդ. 10. 'ի մի մկրտութիւն, յապաշխարութիւն, 'ի քաւութիւն և 'ի թողութիւն մեղաց:

Յօդ. 11. 'ի յարութիւնն մեռելոց:

Յօդ. 12. 'ի դատաստանն յաւիտենից հոգւոց և մարմնոց, յարքայութիւնն երկնից և 'ի կեանսն յաւիտենականս:

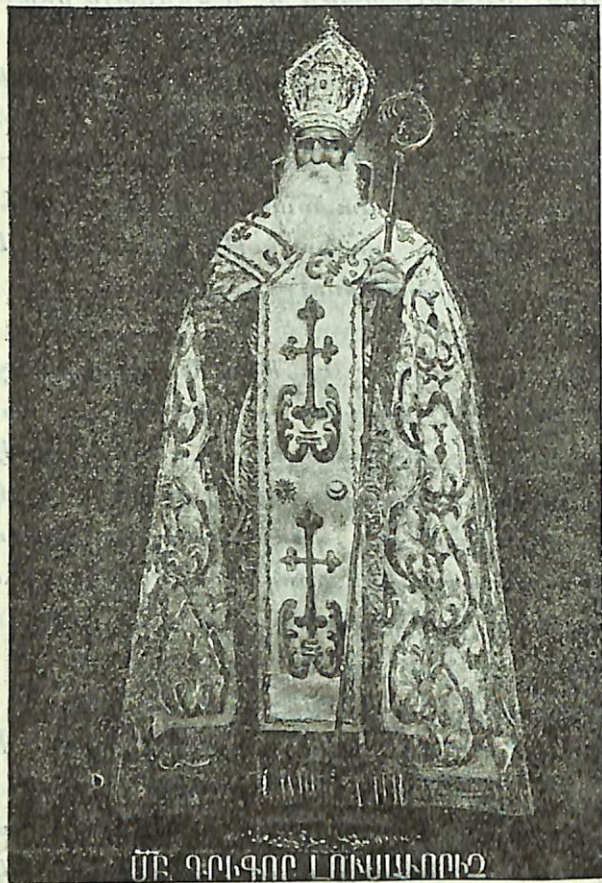
Յաւելուած՝

Իսկ որք ասենն՝ էր երբեմն, յորժամ ոչ էր Որդի, կամ էր երբեմն յորժամ ոչ էր Սուրբ Հոգի, կամ թէ յոչէից եղեն, կամ յայլմէ էութենէ ասեն լինել զՈրդին Աստուծոյ և կամ զսուրբ Հոգին և թէ փոփոխելիք են կամ այլայլելիք, զայնպիսիսն նզովէ կաթողիկէ և Առաքելական սուրբ եկեղեցի:

Երբ ս. Արիստակէսը Ա. տիեզերական ժողովի վճիռը բերաւ իւր հօրը—Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին, նա 326 թուին Վաղարշապատում ազգային ժողով գումարելով ընդունեց հաւատի հանգանակը և իբրև հաստատութիւն իւր կողմից աւելացրեց հետևեալ խօսքերը.

«Իսկ մեք փառաւորեսցուք, որ յառաջ քան

զյաւիտեանս, երկիրպագանելով Սրբոյ Երրորդ-
դուլթեան և Միոյ Աստուածութեանն Հօր և Որդ-

ւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս

յաւիտենից, ամէն. որը միայն մեր եկեղեցումն
է կարգացուած:

Մեր եկեղեցին ընդունեց Նիկիոյ ս. Ժո-
ղովի հանգանակը և յետագայ ժողովներում
մշակեց, մասամբ պարզաբանեց նոյն ժամանա-

ՄԵԾՃՆ ՆԵՐՍԷՍ.

կուայ ծագած աղանդների ու երկպառակութիւն-
ների առաջն առնելու համար: Արիոսից յետոյ
գլխաւոր աղանդաւոր համարոււմ էր յոյն պատ-
րիարք հոգեմարտ Մակեդոնը, որի դէմ գումա-

ընդհանուր հաստատման համարժեքի տիեզերական Ա. ժողովը 381 թ.: Այս ժողովում ներկայ էին 150 հայրապետներ, որոնց թվում և մեր Մեծն Ներսէս Հայրապետը: Սա ուրանում էր Ս. Հոգու Աստուածութիւնը, ինչպէս որ Արիստոս ուրանում էր Քրիստոսի աստուածութիւնը: Ժողովը որոշեց դաւանել Ս. Հոգուն հաւասար անձն Հօր և Որդուն:

Երրորդ աղանդաւորն էր յոյն պատրիարք Նեստորը, որի դէմ գումարուեցաւ Եփեսոսի ժողովը 431 թ. 200 հայրապետների մասնակցութեամբ, ուր մեր եկեղեցու կողմից ներկայ էին ս. Սահակ Պարթև հայրապետի փոխարէն նրա աշակերտները: Սա ուրանում էր Յիսուս Քրիստոսի Աստուծոյ Որդի և մարդու որդի լինելը, դաւանելով երկու քրիստոս, իսկ Մարիամ ս. կոյսին մարդածին և ոչ աստուածածին: Ժողովը դատապարտեց Նեստորին և որոշեց դաւանել «մի Տէր Յիսուս Քրիստոս», իսկ Մարիամ ս. կոյսին Աստուածածին:

Մեր եկեղեցին ընդունում է միայն երեք տիեզերական ս. ժողովներ. 1) Նիկիոյ, 2) Կոստանդնուպօլսի և 3) Եփեսոսի առաջին ժողովները: Բացի սորանից ունեցել է և իւր Ազգային ժողովները, որ եղել է ամենայն Հայոց Հայրապետի հրաւերով:

ՀԱՒԱՏԱՄԳԻ Ա. ՅՕՂՈՒԱԾԻ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ:

Հաւատամք 'ի մի Աստուած 'ի հայրն ամենակալ . . . և այլն:

Աստուծուն հաւատալ, նշանակում է հաւատալ Նրա գոյութեանը և զօրութեանը: Եթէ մեր հաւատը լինի դէպի Աստուած զիտակցաբար, այն ժամանակ, ոչ մի բան աշխարհիս երեսին չի կարող մեզ հեռացնել մեր հաւատից: Զջմարիտ հաւատ ունեցողը պարտաւոր է իւր հաւատը բերանով ևս խոստովանել ամեն տեղ առանց վախենալու:

Երբ ասում ենք «Հաւատամք 'ի մի Աստուած», դրանով խոստովանում ենք թէ երկնքի և երկրի Ստեղծող Աստուածը մէկ է, հերքում ենք բազմաստուածութիւնը: Եւ որովհետեւ Ստեղծող Աստուածը ժամանակով առաջ է բոլոր արարածներին, այս պատճառաւ չ'կայ մի արարած, որ հնարաւորութիւն ունենայ հասկանալ Աստուծոյ ինչ լինելը:

Սուրբ Գիրքը Աստուծոյն տալիս է գանազան անուններ, որոնք ցոյց են տալիս Աստուծոյ կատարելութիւնները: Սրանցից հաւատամքի մէջ յիշուած են «Ամենակալ» և «Արարիչ» յատկութիւնները, իսկ միւս բոլոր անունները բերում են յիշեալ երկու յատկութիւններից. այն է՝ անեղ, ինքնագոյ, անսկիզբ, անվախճան, հոգի,

ամենազօր, ամենասուրբ, ամենուրեք. և այլն:

Թէպէտ Աստուած պարզ հոգի է, բայց սուրբ գիրքը տալիս է նրան այնպիսի անդամներ և զգայարաններ, որպիսին ունենք մարդիկս. դրա պատճառն այն է, որ մենք կարողանանք հեշտութեամբ գաղափար կազմել Աստուծոյ մասին. օրինակ՝ Աստուծոյ սիրտ ասելով հասկանում ենք նրա բարութիւնը, ձեռք՝ նրա ամենակարողութիւնը, աչք՝ ամենատեսութիւնը և այլն:

ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԲ ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Սուրբ գրքից գիտենք, որ Աստուած մէկ է և ունի երեք անձն, Հայր, Որդի և Սուրբ Հոգի. այս երեքը միասին կոչւում են մի աստուածութիւն և սուրբ երրորդութիւն:

Նոր կտակարանը երրորդութեան գոյութեան մասին պարզ վկայութիւն է տալիս:—Քրիստոս ասաց իւր աշակերտներին. «Գնացէ՛ք այսուհետեւ քարոզեցէ՛ք ամեն հեթանոսներին. մկրտեցէ՛ք նրանց Հօր, Որդու և Սուրբ Հոգու անունով»: Նաև Յիսուս Քրիստոսի մկրտութեան ժամանակ երբ Ս. Հոգին աղաւնակերպ իջաւ նրա վրայ և Հայրը ձայն տուեց երկնքից ասելով «Դա է իմ սիրելի Որդին, դրան լսեցէ՛ք»: այդպիսով վկայեց երրորդութեան գոյութիւնը, ո-

րովհետև Հայրը ձայն տուեց երկնքից, Որդին մկրտոււմ էր, Հոգին իջաւ նրա վրայ:

Իսկ հին կտակարանի մէջ երրորդութեան մասին թէպէտ պարզ չէ յայտնած, բայց յիշուածներից, որոնցից է, որ այնտեղ ևս ե-

րեք անձնաւորութեան մասին է խօսուում: Օրինակ՝ «Արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում»: «Եկայք իջցուք և խառնակեացուք զլեզուս նոցա»: Վերոյիշեալ յոգնակի բառերը «Արասցուք, եկայք, իջցուք և խառնակեացուք, ակնարկում է երրորդութեան մասին:

Աստուծոյ երեք անձինք միմեանցից զանազանուում են անունով—անձով, բայց բնութիւնով, զօրութիւնով և կամքով և ամենայն յատկութիւններով հաւասար են: Հօրից ծնւում է Որդին, ինչպէս լոյսն արեգակից կամ խօսքը մտքից, իսկ Հոգին բղխում է Հօրից, ինչպէս ինքն Յիսուս ասաց. «Հոգին ճշմարտութեան, որ ի Հօրէ ելանէ, այսինքն ճշմարտութեան հոգին, որ Հօրից է բղխում»:

ԱՇԽԱՐՀԻ ԵՒ ՄԱՐԴՈՒ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ

Սուրբ գիրքը մեզ յայտնում է թէ սկզբում Աստուած ստեղծեց երկինքն ու երկիրը, թէ երկիրը աներևոյթ էր և անպատրաստ և Աստուած կարգի բերաւ նրանց վեց օրում:

Առաջին օրը ստեղծեց լոյսը, երկրորդ օրը՝ երկնային կամարը կամ տեսանելի երկինքը: Երրորդ օրը՝ ջրերը բաժանեց ցամաքից և ստեղծեց բոյսերը: Զորրորդ օրը՝ երևեցրեց արեգակը, լուսինը և աստղերը: Հինգերորդ օրը՝ ջրի մէջ

ապրող կենդանիները և օդի մէջ գտնուող թռչունները: Վեցերորդ օրը՝ բոլոր չորքոտանի կենդանիները և ամենից յետոյ ստեղծեց մարդուն:

Եօթներորդ օրը Աստուած հանգստացաւ, ասում է սուրբ գիրքը և այդ օրը կոչուեց հանգիստ կամ Շաբաթ: Աստուծոյ ստեղծած արարածները մէջ չ'կային սկզբում ոչ մի չար բան, այլ ամենն էլ բարի էին, ինչպէս որ սուրբ գիրքն էլ վկայում է «Եւ ետես Աստուած զամենայն զոր արար և ահա բարի են յոյժ» Ծնն. Ա. 31:

Մարդուն ստեղծելիս Հայրը խորհուրդ արաւ իւր Որդու և Սուրբ Հոգու հետ և ասաց. «Մեր պատկերի նման ստեղծենք մարդուն»: Մարդուն ստեղծեց հողից և տուաւ նրան անմահ հոգի և ազատ կամք, որպէս զի մարդն իւր խելքովն ու կամքով ուղեկանայ երջանկանայ, ուղեկանայ չ'երջանկանայ, այսինքն եթէ երջանիկ լինել կամենայ, թող պահէ Աստուծոյ պատուիրանները, իսկ եթէ չ'պահէ, իմանայ որ երջանիկ լինել չի կարող:

Մարդս Աստուծոյ պատկերն է իւր սրբութեամբ և անմեղութեամբ և ոչ մարմնական պատկերով, որովհետեւ Աստուած նիւթական կերպարանք չ'ունի: Աստուած մեր նախածնողներին դրաւ դրախտի մէջ, օրհնեց և ասաց. «Աճեցէք, բազմացէք, լցրէք երկիրը որդիներով և տէր եղէք երկրին»: Ուստի մարդիկ ամէն ժամանակ պահելով Աստուծոյ պատուիրանները, պէտք է

երջանիկ ապրէին, բայց Ադամ և Եւան չ'պահելով Աստուծոյ պատուէրը, զրկուեցին զրախտի կեանքից և Աստուած բնակեցրեց նրանց դրախտից դուրս:

Բայց որովհետեւ մեր Արարիչը Ամենաբարի է, չ'ուզեց, որ մարդ միշտ զրկուած լինի դրախտի կեանքից, խոստացաւ մի Փրկիչ ուղարկել աշխարհ, որ բոլոր մարդկանց ազատէ մեղքից և դարձնէ մարդուն նորից Աստուծոյ պատկեր:

Ահա այս նպատակով Յիսուս Քրիստոս եկաւ աշխարհ և մեզ տուաւ օրէնք, որի պահանջներով մենք նորից ժառանգենք զրախտի կեանքը:

Հաւատամքի մէջ յիշուած «աներևոյթ» խօսքը նշանակում է անտեսանելի, այն է հրեշտակները և մարդկանց հոգիները: Հրեշտակ՝ նշանակում է Աստուծոյ կամքը բերող և մարդկանց յայտնող, որի համար սուրբ գրքից ունինք շատ օրինակներ, ինչպէս Մարիամ Սուրբ կոյսի աւետման ժամանակ և այլն:

Մեր եկեղեցին հրեշտակներին տալիս է անուններ. բոլորը ինն դասակարգ են և բաժանուած են բարի և չար հրեշտակներ: Բարի հրեշտակները ծառայում են Աստուծուն և պահանում են փորձանքներից բարի քրիստոնեաներին, իսկ չար հրեշտակները նրանք են, որոնք չ'հնազանդուեցան Աստուծուն, խաբեցին մեր նախածնողներին:

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՆԱԽԱԽԱՄՈՒԹԻՒՆԸ

Աստուծոյ նախախնամութիւն տեսնով պէտք է հասկանալ, որ Աստուած աշխարհը ստեղծելուց յետոյ անխնամ չ'թողեց, այլ պահպանում է բոլոր արարածների գոյութիւնը, ուղղելով նրանց դէպի բարին:

Առանց Աստուծային նախախնամութեան և հոգատարութեան անհնարին է, որ երկինքը և երկիրը մնային իւրեանց բարեկարգ զրութեան մէջ ստեղծուելու օրից մինչև այսօր:

ՀԱԽԱՏԱՄՔԻ Բ. ՅՕԴ. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հաւատամք և 'ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս, յՈրդին Աստուծոյ. . . և այլն:

Այս խօսքերով մենք հաւատում ենք թէ Ամենասուրբ երրորդութեան երրորդ անձն է մի Տէր Յիսուս Քրիստոսը: Յիսուս անունը տրուեց նրան Գաբրիէլ հրեշտակապետից նրա ծնուելուց առաջ: Իսկ Քրիստոս և Մեսսիա անուանեցին մարգարէները, երբ սպասում էին նրա գալըստեան: Յիսուս նշանակում է Փրկիչ, որովհետեւ ծնուեց մարդկանց փրկելու համար, իսկ Քրիստոս յունարէն է և Մեսսիա եբրայերէն ու նշանակում է Օծեալ:

Հին ուխտի ժամանակ օծեալ էին կոչուում երրայեցւոց թաղաւորները, մարգարէները և քահանաները, որովհետեւ այդ կոչումն ստանալիս օծւում էին իւղով: Քրիստոս երկրիս վրայ եղած ժամանակ կատարելով այդ պաշտօնները ևս, կոչուեցաւ Օծեալ:

Յիսուս Քրիստոս անուանւում է միածին, որովհետեւ նա է միակ Աստուծոյ Որդի: Աստուծոյ Որդիք կոչւում են նաեւ Սուրբ և խաղաղարար մարդիկ, բայց ոչ իւրեանց գոյութեամբ, այլ սրբութեամբ:

Հաւատում ենք, որ նա ծնուած է Հօր Աստուծուց, ինչպէս լոյսը լուսից, այն է ինչպէս արեգակի ճառագայթները արեգակից, թէ նա ճշմարիտ Աստուած է ծնուած ճշմարիտ Աստուծուց, որ նա ծնունդ է և ոչ ստեղծուած: Որ Հօր Աստուծոյ հետ ունի միեւնոյն գոյութիւնը և Աստուածային բոլոր յատկութիւնները և թէ ամենայն ինչ նրանով է ստեղծուած, ուրեմն և նա է աշխարհի ստեղծողը:

Գ. ՅՕԴ. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Որ յաղագս մեր մարդկան և վասն մերոյ փրկութեան. և այլն:

Սորանով հաւատում ենք թէ Աստուծոյ Որ

դին իբրև պարզ հոգի, իշաւ երկնքից և մեզ երևեցաւ մեր կերպարանքով մարդկային ազգը

փրկելու համար. թէ նա մարմին առաւ, այսինքն մարդկային բնութիւն ստացաւ Մարիամ Ս. կոյ-

սից Սուրբ Հոգւոյ շնորհքով մեզ մարդկանցս սկզբնական մեղքից ազատելու համար, այն մեղքից, որով բոլոր մարդիկ զրկուեցան յաւիտեանական երջանկութիւնից և Աստուածային շնորհներից:

Հաւատում ենք, որ Արդարադատ Աստուածը թէպէտ պատժեց մեր նախածնողներին, բայց միևնոյն ժամանակ խոստացաւ ուղարկել աշխարհ իւր Միածին Որդին, մեղքի բուն պատճառի գրւոխը ջախջախելու և մեզ ազատելու և նա ծընուելով, ստացաւ մարդկային մարմին, հոգի եւ միտք, և մարդկային բոլոր յատկութիւնները բացի մեղքից, իսկապէս և ոչ կարծիքով: Եւ մենք կատարելապէս փրկուած կ'լինինք այն ժամանակ, երբոր Նրա վարդապետութիւնը կընդունենք ճշմարիտ հոգւով և մեր կեանքը կ'վարենք Նրա համեմատ:

Հայաստանեաց եկեղեցին դաւանում է, որ Յիսուս Քրիստոս ծնուելով Մարիամ Ս. կոյսից և առնելով մարդկային բնութիւն, եղաւ կատարեալ մարդ իւր կատարեալ Աստուածութեամբ, ընդունելով Նրա մէջ Աստուածային մի անձն, մի դէմ և Աստուածային ու մարդկային բնութիւնից անշփոթ և անխառն միաւորուած մի բնութիւն:

Դ. ՅՕԴ. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Չարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ.

Մենք հաւատում ենք, որ Աստուծոյ Որդի Յիսուս Քրիստոսը, ճշմարիտ հաւատը մարդկանց սովորցնելուց յետոյ չարչարուեց, խաչուեց մեր պատճառով, այսինքն թոյլ տուեց, որ հրէայ ժողովուրդը Նրան խաչի վրայ բարձրացնէ և նա մեռաւ ու թաղուեց այդպիսի մի անարգ մահով՝ Հրէից ծերերի և դպիրների ստուծիւններն ու անօրէն կենցաղավարութիւնը յանդիմանելու համար, որպէս զի մարդկանց ազատէ յաւիտենական պատփից:

Հաւատում ենք, որ Յիսուս Քրիստոս չարչարուեց, խաչուեց և թաղուեց ոչ Աստուածութեամբ, այլ իբրև մարդ, որովհետև նա իբրև Աստուած անմահ է և անչարչարելի:

Յիսուս Քրիստոսի մահուան և թաղման սուրբ յիշատակը յարգելու համար՝ Նրան հաւատացողներս կարող ենք մասնակից լինել Նորանմիմիայն մեր կենդանի հաւատով, քրիստոնէական սուրբ եկեղեցու սրբաբար խորհուրդներին արժանաւոր ընդունելութեամբ և միևնոյն ժամանակ կատարելով մեզ աւանդած սիրոյ պատուիրանները:

Ե. ՅՕԴ. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Յերրորդ աւուր յարուցեալ.

Հաւատում ենք, թէ Աստուծոյ Որդին Յիսուս Քրիստոս մարդկային բնութիւնով մեռնելուց յետոյ, սուրբ գրքի վկայութեան և մարգարէների գուշակութեան համաձայն, մահուան երրորդ օրը յարութիւն առաւ և այդ յարութիւնով ապացոյց տուաւ մեզ մեր ապագայ յարութեան:

Յիսուսի յարութիւնը իմացուեց շաբաթ երեկոյեան լոյս կիրակի, ինչպէս որ Մատթէոս աւետարանիչը վկայում է «Շաբաթ երեկոյին, երբ լուսննում էր կիրակի կամ միաշաբաթ, Մարիամ Մագթաղինացին և միւս Մարիամն եկան գերեզմանը տեսնելու:

Շաբաթ երեկոյեանը կատարում ենք Քրիստոսի յարութեան տօնի նախատօնակը: Դրա պատճառն այն է, որ Հայաստանեայց եկեղեցին օրուան սկիզբը հաշուում է երեկոյից և ամէն մի յայտնի տօների ժամանակ նախընթաց երեկոյին կատարում է նախատօնակ:

Հաւատում ենք, որ Յիսուս Քրիստոս յարութիւնից յետոյ քառասուն օր մնաց երկրի վրայ, երևաց իւր մի քանի աշակերտներին և ուրիշ հաւատացեալներին, քարոզելով նրանց իւր վարդապետութիւնը:

2. 307. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ելեալ յերկինս նովին մարմնովն և նստաւ ընդաջմէ Հօր:

Հաւատում ենք, որ Աստուծոյ Որդին Յիսուս Քրիստոս իւր յարութեան քառասներորդ օրը բարձրանալով Զիթենեաց սարը, ձեռք դնելով աշակերտներէի գլխին, օրհնեց նրանց և համբարձաւ երկինքը մարդկային մարմնով և նստեց Հօր Աստուծոյ աջ կողմը: Սորանով հաւատում ենք, որ Յիսուս Քրիստոս ունի Աստուծոյ հետ հաւասար զօրութիւն, պատիւ և փառք:

Է. 307. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Գալոց է նովին մարմնովն և փառօք Հօր 'ի դատել զկենդանիս և զմեռեալս, Որոյ թագաւորութեանն ոչ գոյ վախճան:

Հաւատում ենք, որ Աստուծոյ Որդին կրկին անգամ գալով է նոյն մարմնով և Հօր Աստուծոյ փառքով դատելու արդարներին և մեղաւորներին: Այս դատաստանը պէտք է լինի միանգամայն արդար, ինչպէս ինքն է ասում «դատաստանն իմ արդար է» և այն ժամանակ պէտք է հատուցանէ ամէն մէկին իւր գործերի համեմատ: Վերջին դատաստանի օրը Աստուած չ'յայտ-

նեց մեզ, որպէս զի ամեն ժամանակ պատրաստ լինինք հաշիւ տալու մեր ամեն մի հասարակ գործերի համար: Յիսուսի երկրորդ գալուստը բոլորովին նման չէ լինելու առաջինին. առաջ Նա եկաւ աշխարհ խոնարհ և աղքատիկ կերպարանքով, իսկ երկրորդ անգամ կ'գայ Հօր փառքով, երկնային զօրութեամբ և հրեշտակներէի սպասաւորութեամբ:

Հաւատում ենք նոյնպէս, որ Յիսուսի թագաւորութեանը վախճան չկայ:

Ը. 307. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հաւատամք և 'ի Սուրբ Հոգին. . . և այլն.

Հաւատում ենք Սուրբ Հոգուն, որ Նա Ամենասուրբ երրորդութեան երրորդ անձն է, Որին դաւանում ենք իբրեւ ճշմարիտ Աստուած. հաւատում ենք, որ Ս. Հոգին ունենալով Հօր և Որդւոյ հետ հաւասար պատիւ և փառք, տալիս է արարածներին կենդանութիւն և հաւատացեալներին հոգևոր կեանք:

Հայաստանեաց եկեղեցին հաւատում է, որ Ս. Հոգին բղխում է միմիայն Հօրից, ինչպէս ասում է Ինքն Յիսուս «Հոգին ճշմարտութեան, որ 'ի Հօրէ եկանէ, Նա վկայեսցէ վասն իմ»:

Հաւատում ենք, որ մարգարէները և սուս-

քեալները Աստուծոյ կամքը մարդկանց յայտնելու և Սուրբ գիրքը գրելու ժամանակ Սուրբ Հոգու ազդեցութեամբ և ներշնչմամբ էին խօսում և գրում:

Հաւատում ենք, թէ երբ Յիսուս Քրիստոս մկրտում էր Յորդանան գետի մէջ, Ս. Հոգին իջաւ Նրա վրայ՝ աղանուկ երպարանքով և վկայեց թէ Քրիստոս ուղարկուած է Հօրից, նոյնպէս Յիսուսի յարութեան յիսուներորդ օրը Հրէից Պետեկոստէի տօնին հրեղէն լեզուների ձեով իջաւ աշակերտների վրայ, որոնց հետ էր և Ս. Կոյս Մարիամ Աստուածածինը՝ վերնատան մէջ և առաքեալները ստացան շնորհ և կարողութիւն խօսելու այլ և այլ լեզուներ և քարոզելու Աստուծոյ աւետարանը:

Մենք ևս Սուրբ Հոգու շնորհը կարող ենք ստանալ եկեղեցու սուրբ խորհուրդների միջոցով, ջերմեռանդ և ճշմարիտ աստուածապաշտութեամբ և նաև Աստուծոյն մաքուր և խոնարհ սրտից բխած աղօթքներով, հաւատալով, որ Ս. Հոգին բնակւում է սուրբ մարդկանց մէջ:

Թ. 307. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հաւատամք և ՚ի միմիայն, ընդհանրական և առաքելական սուրբ եկեղեցի:

Հաւատում ենք եկեղեցուն, Որի գլուխը և հիմնադիրն է մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսը:

Եկեղեցի նշանակում է հաւատացեալների ժողով, որի անդամները իրար հետ միացած են ճշմարիտ հաւատով, յոյսով և սիրով:

Քրիստոնէական եկեղեցին բաժանւում է երկուսի, այն է՝ տեսանելի և անտեսանելի: Տեսանելին անւանւում է նաև զինուորեալ եկեղեցի, իսկ անտեսանելին՝ յաղթանակող: Կենդանի հաւատացեալները զինուորեալ եկեղեցի այն պատճառով են կոչւում, որ աշխարհիս վրայ ճշմարիտ հաւատով և առաքինի գործերով կուում են ամէն տեսակ չարութեանց դէմ և յաղթում են: Իսկ հաւատացեալ ննջեցեալների հոգիները կենդանի ժամանակ բարւոք պատերազմը պատերազմելուց յետոյ կազմում են փառքի պսակի արժանի յաղթանակող եկեղեցի:

Զինուորեալ եկեղեցին դարձեալ բաժանւում է՝ սովորեցնող, որ բոլոր հոգևորականներն են, սկսած առաքեալներից և սովորող՝ որ հաւատացեալ ժողովուրդն է:

Եկեղեցի է կոչւում նաև Աստուծոյ տունը կամ Տաճարը, ուր հաւատացեալները կատարում են իւրեանց աստուածապաշտութիւնը: Ուստի և նիւթական Տաճարը, որ ընդունում է միշտ իւր մէջ հաւատացեալ ժողովրդին, նրա անունով փոխաբերաբար ստացել է «եկեղեցի» անունը:

Հաւատում ենք, որ քրիստոնէական եկեղեցին ունի հետեւեալ չորս յատկութիւնը՝ մի, սուրբ, ընդհանրական և առաքելական:

Եկեղեցին մի է ասուում նրա համար, որ թէպէտ Քրիստոսի հաւատացեալները ազգով, լեզուով և ծէսերով զանազանուում են միմեանցից, սակայն ունին մի գլուխ և մի հիմնադիր, որ է Յիսուս Քրիստոս:

Սուրբ է Քրիստոսի եկեղեցին նրա համար, որ իւր հիմնադիր Յիսուս Քրիստոս, իւր արիւնով, նա և մկրտութեան սուրբ խորհրդով սրբեց հաւատացեալներին սկզբնական մեղքից, տալով միջոց ազատելու նաև ներգործական մեղքից եկեղեցու միւս սրբարար խորհուրդները ընդունելով:

Եկեղեցին ընդհանրական է կոչւում նրա համար, որ ընդունում է իւր ծոցի մէջ սուրբ աւագանի մկրտութեամբ վերածնունդ բոլոր հաւատացեալներին առանց խտրութեան ազգութեան և սեռի:

Առաքելական է կոչւում նրա համար, որովհետև Քրիստոսի եկեղեցին հաստատուած է Առաքեալների ջանքերով և նրանց յաջորդների քարոզութիւնով և ուղղափառ հաւատով:

Ժ. 307. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հաւատամք 'ի մի մկրտութիւն, յապաշխարութիւն, 'ի քառութիւն և 'ի թողութիւն մեղաց:

Հաւատում ենք որ եկեղեցու խորհուրդները արժանաւոր կերպով ընդունող հաւատացեալը ստանում է Աստուածային շնորհը աներևոյթ կերպով:

ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ

Եկեղեցու խորհուրդները եօթն են՝

1. Մկրտութիւն, 2. Դրոշմ, 3. Ապաշխարութիւն, 4. Հաղորդութիւն, 5. Ամուսնութիւն կամ Պսակ, 6. Կարգ կամ Ձեռնադրութիւն և 7. Օծումն հիւանդաց:

1. Մկրտութիւն.

Մկրտութիւնը եկեղեցու եօթն խորհուրդներից մինն է, որ հաւատացեալը ընդունելով Հօր, Որդու և Սուրբ Հոգու անունով, ստանում է Սուրբ Հոգու շնորհքը, վերածնունդ է աւագանի միջոցով, ազատւում է սկզբնական մեղքից և մտնում է նոր հոգեւոր կեանքի մէջ:

Մկրտութեան սուրբ խորհուրդը սահմանեց մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսը նախ ինքը մկր-

տուեցիով Յորդանան գետում, երկրորդ պատուիրելով աշակերտներին ասաց, «Գնացէք և բոլոր հեթանոսներին մկրտեցէք Հօր, Որդու և Սուրբ Հոգու անունով»:

Մկրտութիւնը կատարում են եկեղեցու կարգաւոր պաշտօնեաները, երեք անգամ ընկղմելով երեսային աւագանի մէջ սուրբ երրորդութեան անունով. առաջին անգամ ընկղմում է և ասում. յանուն Հօր, երկրորդ անգամ և Որդւոյ, երրորդ անգամ և Հոգւոյն սրբոյ: Երեսային ջրի մէջ երեք անգամ ընկղմելը նշանակում է Յիսուսի երեք օրուայ թաղումն և յարութիւնը:

Մկրտութեան ժամանակ երեսան ունենում է կնքահայր իբրև նրա երաշխաւոր, որը պատաւորւում է իւր սանիկին դաստիարակել քրիստոնէական հաւատով, ինչպէս այդ լինում էր քրիստոնէութեան առաջին դարերում:

Մկրտութեան խորհուրդը չէ կրկնւում. այն է՝ որ մի անգամ մկրտուածին երկրորդ անգամ չի կարելի մկրտել, որովհետև Յիսուս Քրիստոս մի անգամ մկրտուեց և դրա համար էլ Հաւատամքի մէջ ասուած է «Հաւատամք 'ի մի մկրտութիւն»:

Չեն կրկնւում նաև Դրոշմի և Կարգի խորհուրդները, որովհետև Աստուածային շնորհը, որ հաւատացեալը ստանում է այդ խորհուրդների միջոցով, անջնջելի են նրա սրտի և հոգու մէջ:

Քրիստոնէութեան նախնի հալածանքի դարերում նահատակներինց ու սուրբերինց ոմանք թէպէտև չ'մկրտուած, բայց իւրեանց մահով վկայելով Յիսուսի Աստուածութիւնը, մկրտուեցին՝ թափելով իւրեանց արիւնը քրիստոնէական հաւատի համար:

Մկրտութեան նիւթը ջուրն է:

2. Դրոշմ.

Դրոշմը եկեղեցու խորհուրդ է և քրիստոնէական հաւատի կնիքը, որով նոր մկրտուածը ընդունւում է Սուրբ Հոգու շնորհը, հաստատւում է քրիստոնէական կեանքի մէջ և ոյժ է ստանում կատարելու քրիստոնէական հաւատի պատուիրանները:

Այս խորհուրդը Առաքեալները կատարում էին ձեռք դնելով մկրտուածի գլխին, որով աներևութապէս նրա վրայ իջնում էր Ս. Հոգու շնորհը: Մեր եկեղեցին այս խորհուրդը կատարում է անմիջապէս մկրտութիւնից յետոյ:

Քահանան սուրբ միւռոնով օծում է մկրտուածի ճակատը, աչքերը, ականջները, հոտոտելիքը, բերանը, ձեռքերը, սիրտը, մէջքը և ոտները և ամէն մի զգայարան խաչանիշ կնքելով, արտասանում է դրոշմի էական խօսքերը, այն է՝ «Կնիքս յանուն Յիսուսի Քրիստոսի»:

Սուրբ միւսոնը օրհնում է Ս. Էջմիածնում մեծ հանդէսով ամենայն Հայոց Հայրապետից և այնպէս թափանում է Հայոց բոլոր եկեղեցիներին:

3. Ապաշխարութիւն.

Ապաշխարութիւնը եկեղեցու խորհուրդ է, որով հաւատացեալը խոստովանելով իւր մեղքերը քահանայի առաջ և նրանից ընդունելով թողութիւն, ստանում է իւր ունեցած հաւատի համեմատ ներումն իւր գործած մեղքերից Ս. Հոգու շնորհքով:

Եկեղեցին ապաշխարող հաւատացեալից պահանջում է բոլոր մեղքերի սրտանց զղշումն, հրաժարուելով ամենտեսակ անվայել և յանցաւոր գործերից: Ապա քահանան նայելով նրա յանցանքին, կամ ենթարկում է ապաշխարութեան, պարտաւորեցնելով սրտանց զղշալու իւր յանցանքը և մաքրելու իւր խիղճը և կամ արձակում է մեղքերից՝ կրկնելով Յիսուսի խօսքերը, որով Առաքեալներին իրաւունք տուեց մարդկանց մեղքերը ներելու, ասելով. «Եթէ դուք մէկին երկրիս վրայ կներէք, նա ներուած կ'լինի երկնքումը, եթէ կ'կապէք, կապուած կ'լինի»: Սորանով Յիսուս Քրիստոս հանձնարեց ապաշխարութեան խորհուրդը:

Եթէ քրիստոնեան իւր մեղքերը անթերի զղշալով խոստովանում է քահանային, վերջինս դառնում է նրա և Աստուծոյ մէջ միջնորդ, բռնիչ նրա հոգու և դատաւոր նրա խղճի: Ապաշխարութեան խորհուրդը—կոչւում է խոստովանութիւն:

4. Հաղորդութիւն:

Հաղորդութիւնը եկեղեցու այն խորհուրդն է, որին հաւատացողը հացի և գինու տեսակով ճշակում է Քրիստոսի ճշմարիտ մարմինը ու արիւնը: Այս խորհուրդը սահմանեց Քրիստոս իւր չարչարանքից առաջ, Աւագ հինգշաբթի օրը Պասեքի տօնին իւր աշակերտների հետ զատկական դառը ուտելիս:

Յիսուս վերցրեց բաղարջ հացը, օրհնեց, տուեց աշակերտներին և ասաց. «Առէք, կերէք, այս է մարմին իմ»: Եւ ապա առնելով բաժակը, օրհնեց, տուեց աշակերտներին և ասաց «Արբէք 'ի սմանէ ամենեքեան, այս է արիւն իմ» պատուէր տալով, որ այս խորհուրդը կատարեն միշտ իւր յիշատակի համար:

Հաղորդութեան արտաքին ձևը, որով կատարւում է այս խորհուրդը, կոչւում է պատարագ, որ նշանակում է զոհ: Տեղը, ուր մատու-

ցանկում է ս. պատարագը, կոչւում է սեղան, որի վրայ հաստատուած է օծեալ վէմը:

Հաղորդութիւն նշանակում է մասնակցութիւն կամ միաւորութիւն և մենք ճաշակելով Տիրոջ մարմինն ու արիւնը, միանում ենք Նրա հետ հոգեով, ստանում ենք մեր մեղքերի թողութիւն և յաւիտենական կեանք:

Ս. Պատարագի ժամանակ քրիստոնեաները յիշում են Փրկչի երկրաւոր կեանքը, որ սովորաբար կատարւում է ճաշից առաջ, շատ անգամ առաւօտեան ժամերգութեան կից: Իսկ Ծննդեան և Յարութեան ճրագալոյցներին երեկոյեան ժամից յետոյ:

Քրիստոնէութեան նախնի դարերում պատարագը կատարւում էր երեկոյեան:

Պատարագը մատուցանում է քահանան և նրանից բարձր կարգաւոր պաշտօնեաները: Պատարագել կարելի է ամենայն օր, բացի Առաջաւորաց պատի առաջին հինգ և մեծ պատի լի օրերից:

Հաղորդութեան խորհուրդը կրկնւում է. և իւրաքանչիւր քրիստոնեայ պարտաւոր է հինգ նաւակատեաց տօներին կամ պոնէ տարին մի անգամ անպատճառ հաղորդուել:

Հաղորդութեան նիւթն է բաղարջ հացը և խաղողի անարատ գինին, որոնք նախ՝ որ Յիսուս Քրիստոսի անարատ մարմնի և արեան նշա-

նակութիւնը ունին և երկրորդ՝ որ Յիսուս հաղորդութեան խորհուրդը հաստատեց բաղարջակերաց (պասեքի) տօնին, ընթրիքին, և ընթրիքի հացը զուտ անխմոր հաց էր, իսկ գինւոյ մասին արդէն Ինքը Փրկիչը իւր խօսքերի մէջ յիշել է «ի բերոյ որթոյ», այն է որթի բերքից և որթի բերքը, այն է խաղողը տալիս է անարատ գինի և ոչ ջրախառն:

Հաղորդութեան խորհրդի էական խօսքերն են «Առէք, կերէք, այս է մարմին իմ» և «Արբէք՝ ի սմանէ, այս է արիւն իմ»:

5. Ամուսնութիւն կամ Պսակ:

Ամուսնութիւնը կամ պսակը եկեղեցու սուրբ խորհուրդներից մինն է, որով Քրիստոսի եկեղեցին օրհնում է ամուսնական միաւորութիւնը և խնդրում է Աստուծուց այր և կնոջ համար Աստուածային շնորհ:

Ամուսնութիւնը սահմանեց Արարիչ Աստուած զրախտի մէջ մեր նախածնողների ժամանակ, երբ նրանց օրհնեց ու ասաց. «Աճեցէք և բազմացէք», իսկ Յիսուս Քրիստոս այս միաւորութիւնը կրկին հաստատելով ասաց. «Որին Աստուած միաւորեց, մարդը չի կարող բաժանել», որով որոշակի կերպով յայտնեց թէ ամուսինները ցման պէտք է լինին անբաժան:

Եկեղեցու այս մեծ խորհրդով փեսան ու հարս գնալով եկեղեցի, ազատ կերպով յայտնում են քահանային իւրեանց հաւանութիւնը և քահանայի օրհնութեամբ պսակուելով, ուխտում են միմեանց հաւատարմութիւն և անկեղծ սէր, նաև մեծացնել զաւակներ քրիստոնէական հոգւով, որը և համարւում է բուն նպատակը ամուսնութեան խորհրդի:

Պսակի էական խօսքերն են «Առեալ գձեռն Եւայի, տուեալ 'ի յաջն Ադամայ», իսկ արտաքին ձևն է միմեանց ձեռք տալը, որը նշան է նրանց ներքին բարոյական միութեան:

Եւ որովհետև Փրկիչը ամուսնութեան հիմքը հաստատեց սիրոյ և հաւատարմութեան վրայ, և յս պատճառաւ Առաքեալը մարդու և կնոջ միաւորութիւնը նմանեցնում է Քրիստոսի միաւորութեան իւր եկեղեցու հետ: Եւ երբ այրն իւր կնոջ կ'սիրէ իւր անձի պէս, իսկ կինը փոխադարձաբար սիրուց շարժուած հնազանդ կ'լինի նրան, արդարև այդպիսի ամուսինների մէջ կ'թագաւորէ երջանիկ կեանք:

6. Կարգ կամ Ձեռնադրութիւն

Կարգը կամ ձեռնադրութիւնը եկեղեցու խորհուրդներից մինն է, որով եպիսկոպոսը ձեռնա-

դրութիւնով տալիս է արժանաւորին իշխանութիւն հովուելու Քրիստոսի հօտը և կատարելու եկեղեցու սուրբ խորհուրդները:

Ձեռնադրութեան խորհուրդը սահմանեց մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսը, երբ Ձիթենեաց սարի վրայ բարձրացնելով ձեռքերը, օրհնեց աշակերտներին և տուեց նրանց իրաւունք օրհնելու և իւրեանց համար յաջորդներ և օգնականներ ձեռնադրելու Հօր, Որդու և Սուրբ Հոգու անունով:

Հայաստանեաց եկեղեցին այս խորհուրդը տալիս է նրանց, որոնք ունին համապատասխան ուսում, իւրեանց բարի վարքով օրինակ են հաւատացեալներին, կատարելահասակ են, չ'ունին որ և է մարմնական պակասութիւն և ընտրուած են ժողովրդից:

Կարգը ունի եօթն աստիճան՝ դռնապանութիւն, դպրութիւն, երգմանցուցչութիւն, ջահրնկալութիւն, կիսասարկաւագութիւն, սարկաւագութիւն և քահանայութիւն:

Սրանցից առաջին հինգը ստացողները համարւում են դպիրներ, իսկ վերջին երկուսը՝ սրբազնագործ պաշտօնեաներ:

Եպիսկոպոսը և կաթողիկոսը իւրեանց կարգով քահանայ են, բայց քահանայից բարձր են պաշտօնով և իշխանութիւնով—քահանայապետ:

Կարգի աստիճանները տալիս է եպիսկոպոսը առաջին հինգը աղօթքով, վեցերորդը ձեռք

դնելով նորնծայի գլխին, իսկ եօթներորդը ձեռք դնելով և սուրբ միւռոնով օծելով:

Քահանայի պաշտօնն է հովուել ժողովուրդ և կատարել սուրբ խորհուրդները բացի կարգից և ձեռնադրութեան խորհրդից: Եպիսկոպոսի պաշտօնն է ձեռնադրել քահանայ, լինել վիճակի առաջնորդ, բարեկարգել եկեղեցիքը և եկեղեցականները:

Կաթողիկոսը եկեղեցու պետն է, կաթողիկոսի իրաւունքն է ձեռնադրել եպիսկոպոս, օրհնել սուրբ միւռոն, գրել եկեղեցական կանոններ և կառավարել եկեղեցին իբրև յաջորդ Ս. Թադէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալների և Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի:

Հայաստանեաց եկեղեցու բոլոր պաշտօնեաները ընտրւում են ժողովրդից, սկսած ստորին պաշտօնեայից մինչև կաթողիկոս: Կաթողիկոսը օծւում է Ս. Էջմիածնում 12 եպիսկոպոսներից:

7. Օծումն հիւանդաց

Այս խորհրդով տրւում է հաւատացեալներին սուրբ Հոգու շնորհը, որով համաձայն իւր հաւատի՝ հիւանդն ստանում է Աստուծուց մարմնի առողջութիւն և ներելի մեղքերի թողութիւն:

Խորհրդի սահմանողն է Յիսուս Քրիստոս, Որը այցելեց հիւանդներին և իրաւունք տուեց առաքեալներին բժշկելու ամէն տեսակ հիւանդներին ասելով «Հիւանդներին բժշկեցէք, դեւերին հանէք և այլն»:

Թէպէտ Յակոբոս առաքեալից սահմանուած է, որ այս խորհուրդը քահանան պէտք է կատարէ հիւանդի վրայ ձեռք դնելով և իւղով օծելով, այն է աղօթքն և օծումն կատարել միաժամանակ, բայց որովհետև նոյն առաքեալի խօսքերից և Սարգիս Շնորհալու մեկնութիւնից երևում է, որ խորհրդի էական մասը կազմում են հաւատն եւ աղօթքն և ոչ թէ օրհնած իւղը, Հայոց եկեղեցին թողնելով իւղի գործածութիւնը, սահմանեց կատարել հետեւեալ կարգով:

Քահանան խաչով և աւետարանով գնում է հիւանդի մօտ, կարդում է սահմանուած բժշկութեան աւետարան և աղօթքներ և ապա հիւանդը սրտի զղջումով խոստովանելով իւր մեղքերը, արժանանում է ճաշակել Փրկչի կենարար Մարմինը և Արիւնը:

ԺԱ. ՅՕԴ. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հաւատամք ՚ի յարութիւն մեռելոց:

Յարութիւն մեռելոց ասելով հաւատում ենք,

որ աշխարհի վերջը կամ վերջին դադարաստանի օրը Աստուծոյ ամենակարող հրամանով բոլոր մեռած մարդկանց մարմինները պէտք է միանան իւրեանց հոգիների հետ և կենդանի մնացածների հետ միասին դատուեն Քրիստոսից, ուր ամէն մինը պէտք է ստանայ իւր վարձը:

Մեռելների յարութիւնը Պօղոս առաքեալը նմանեցնում է ցանած հատիկին, որ առաջ հողի մէջ փռում է, յետոյ կենդանանում և սրա համար ասում է «Դու որ ցանում ես, նա չի կարող կենդանանալ, եթէ որ առաջ չ'մեռնի»:

ԺԲ. 30Դ. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հաւատամք 'ի դատաստանն յաւիտենից հոգւոց և մարմնոց, յարքայութիւնն երկնից և 'ի կեանսն յաւիտենականս:

Այս խօսքերով հաւատում ենք, որ այս երկրաւոր կեանքից յետոյ կայ ուրիշ յաւիտենական կեանք, որ լինելու է մեռելների յարութիւնից և վերջին դատաստանից յետոյ:

Այս կեանքը սուրբ գրքի վկայութեան համաձայն մի անպատմելի երանութիւն է, որ արդարները պէտք է վայելեն տեսնելով Ամենակարող Աստուծոյ փառքը, որ նրանց հոգիները յա-

ւիտենական հանգստութեան և խղճի անդորրութեան մէջ պէտք է գտնուին:

Այս անպատմելի երանութիւնը, որին Ս. Գիրքը «արքայութիւն» անունն է տալիս, յարութիւն առնողները պէտք է վայելեն ոչ հաւասար չափով, այլ ամէն մէկը իւրեանց երկրաւոր կեանքի ընթացքում կատարած գործերի համեմատ:

Իսկ անօրէններն ու մեղաւորները պէտք է դատապարտուեն յաւիտենական տանջանքի, որին Սուրբ Գիրքը «գժոխք» անունն է տալի, ուր նրանք իւրեանց խղճի խայթից յաւիտեան պէտք է տանջուին:

Ա Ղ Օ Թ Ք

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍՆ.

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՅՈՅՍ.

Քրիստոնէական յոյսն Աստուծոց պարգեւած այն մեծ շնորհն է, որով հաւատացեալները հաստատապէս սպասում են ստանալու Աստուածանից խոստացած բարիքը, այն է հանգիստ ու յաւիտենական երջանիկ կեանք:

Աստուած իւր խոստմունքը յայտնեց մարդկանց նախ՝ սուրբ մարգարէների միջոցով և յետոյ վերջին ժամանակները յայտնեց իւր միածին Որդի Յիսուս Քրիստոսը, երբ Սա իւր երկրաւոր կեանքի ընթացքում սովորեցրեց մարդկանց բարոյական պատուիրանները, որ կոչուում է «Յիսուսի ինն երանութիւններ» և «Տէրունական» կոչուած աղօթքը, որով սովորեցրեց մեզ մօտենալ Աստուծոյն և խնդրել Նրանից այն բոլորը, ինչ որ մեզ հարկաւոր է: Ուստի Քրիստոնէական Յոյսը մանրամասն կերպով բացատրուում է Տէրունական աղօթքի և Ինն երանութիւնների մէջ:

Աղօթել նշանակում է Աստուծոյ հետ խօսել, որով կարողանում ենք մօտենալ Աստուծուն և հաստատուել մեր ճշմարիտ հաւատի և յոյսի մէջ:

Աղօթքով հաւատացեալը դիմելով Աստուծուն, խնդրում է հոգևոր և մարմնաւոր բարիքներ, ինչպէս որ հարկաւոր է իրեն, շնորհակալութիւն է յայտնում ստացած բարիքների համար և օրհնում ու փառաբանում է Նրա սուրբ անունը:

Աղօթքի սահմանողն է Յիսուս Քրիստոս, որ կատարւում է երկու տեսակ, առանձնակի և հրապարակական, որոնց մասին ունինք պատուէր: Առաջինի համար Յիսուս Քրիստոս պատուիրում է «Մտի՛ր սենեակդ, փակի՛ր դուռը և ծածուկ աղօթի՛ր. . . », իսկ երկրորդի համար սաղմոսի մէջ ասուած է «Նրա (Աստուծոյ) տաճարի մէջ, ամէնքը պարտաւոր են Նրան (Աստուծոյն) փառաբանել»: Ուրեմն առանձնականն այն է, երբ մի կամ մի քանի հոգի առանձնապէս աղօթում են, իսկ հրապարակականը՝ երբ բոլոր հաւատացեալները Աստուծոյ տաճարի մէջ ժողովուում են, աղօթում և փառաբանում:

ՏԵՐՈՒՆԱԿԱՆ ԱՂՕԹՔ

Յիսուս Քրիստոս մի անգամ իւր աշակերտներին ցանկութեամբ պատուիրեց նրանց թէ, այսուհետեւ այսպէս աղօթք արէք՝

«Հայր մեր, որ յերկինս ես, սուրբ եղիցի անուն Բո, եկեսցէ արքայութիւն Բո, եղիցին կամք Բո որպէս յերկինս և յերկրի: Զհաց մեր հանապազորդ տուր մեզ այսօր, թող մեզ զպարտիս մեր, որպէս և մեր թողումք մերոց պարտապանաց: Եւ մի տանիր զմեզ 'ի փորձութիւն, այլ փրկեա զմեզ 'ի չարէ: Զի քո է արքայութիւն և զօրութիւն և փառք յաւիտեանս Ամէն»: Մատթ. վ. 7 — 13.

Այս պատճառաւ «Հայր մեր»-ը կոչուում է «Տէրունական» աղօթք, որովհետեւ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոս աւանդեց իւր աշակերտներին: Տէրունական աղօթքը, բաժանուում է երեք զըլխաւոր մասի՝ այն է. 1) կոչումն, 2) եօթն խընդրուածք և 3) փառաբանութիւն:

ՏԵՐՈՒՆԱԿԱՆ ԱՂՕԹՔԻ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Կոչումն՝

Հայր մեր, որ յերկինս ես.

Մեր հայր, որ երկնքումն ես.

Ամէն անգամ, երբ մենք դիմում ենք մի

անձնաւորութեան, նրա կոչման, պաշտօնի և դիրքի համեմատ մի անուն ենք յատկացնում: Այսպէս էլ մեր Փրկիչը սովորեցրեց մեզ, որ Աստուծուն աղօթքով դիմելիս «Հայր» անունը տանք, նախ այն պատճառաւ, որ Նա ամբողջ տիեզերքն ու մեզ ստեղծել է, սիրում ու խնամում է հօր պէս և երկրորդ՝ որ բոլոր ճշմարիտ և խաղաղասէր հաւատացեալներին համարում է իւր Որդի:

Աստուած ամեն տեղ է, բայց որ ասում ենք, որ յերկինս ես, այդ նշանակում է, որ մենք աղօթելու ժամանակ մեր ուշադրութիւնը պարտաւոր ենք դարձնել աւելի դէպի երկինքը և երկնայինը, առ ժամանակ թողնելով երկրաւոր բաները:

Առաջին խնդրուածք՝

Սուրբ եղիցի անուն Քո.

Սուրբ լինի Քո անունը.

Թէպէտ Աստուծոյ անունը անկասկած միշտ սուրբ է, բայց մենք աղօթքի մէջ էլ ցանկանում ենք, որ սուրբ լինի Նրա անունը: Այդ նշանակում է, որ Աստուծուն մենք խնդրում ենք, որ մեզ տայ շնորհ, որ մեր կեանքը այնպիսի սրբութեամբ տանենք երկրիս վրայ, որ հեռու պահենք մեզ ամէն տեսակ չար բաներից և այնպէս ապրենք, ինչպէս որ վայել է Նրա սուրբ անուան: Այն ժամանակ միայն իրաւունք

կունենանք փառաբանել և յիշել Նրա սուրբ անունը:

Երկրորդ խնդրուածք

Եկեսցէ արքայութիւն Քո.

Գայ Քո թագաւորութիւնը:

Աստուծոյ թագաւորութիւն ասելով պէտք է հասկանանք Նրա արդարութեան թագաւորութիւնը: Սրանով մենք խնդրում ենք, որ Աստուած մեզ կարողութիւն տայ հեռու պահելու մեզ ամէն տեսակ մեղքերից և անարդարութիւնից, որպէս զի արժանանանք բնակեցնել մեր սրտի և հոգու մէջ Նրա շնորհած թագաւորութիւնը երկրաւոր կեանքի ընթացքում. իսկ յաւիտենական կեանքում ստանալ երկնքի արքայութիւն:

Երրորդ խնդրուածք՝

Եղիցին կամք Քո, որպէս յերկինս և յերկրի: Քո կամքը թող կատարուի երկրիս վրայ այնպէս, ինչպէս որ կատարուում է երկնքումը:

Այս խօսքերով խնդրում ենք Աստուծուն և ցանկանում, որ այն բոլորը, ինչ որ մենք կամենում ենք մեզ համար, լինին ոչ այնպէս, ինչպէս մեր ցանկութիւնն է, այլ՝ այնպէս, ինչպէս իրեն Աստուծոյն է հաճելի, որովհետեւ շատ անգամ է պատահում, որ մենք մեր խնդրուածները

մէջ չարաչար սխալուում ենք, հետևելով մեր սխալ և անզուսպ ցանկութիւններին:

Եւ որովհետեւ գիտենք, որ մեր Ամենագէտ և Ամենակարող Աստուածը աւելի լաւ գիտէ, թէ ինչ է հարկաւոր մեզ, ուստի աղօթքի մէջ ևս ասում ենք «Թող լինի Քո կամքը»:

Թող լինի Քո կամքը ասելով, դարձեալ խընդրում ենք, որ մեզ տայ կարողութիւն կատարելու Նրա սուրբ կամքը երկրիս վրայ այնպէս, ինչպէս որ երկնքումը կատարում են հրեշտակները և բոլոր սրբերը:

Չորրորդ խնդրուածք՝

Չհաց մեզ հանապազորդ տուր մեզ այսօր:

Մեր ամենօրեայ հացը այսօր էլ տուր մեզ:

Յիսուս Քրիստոս այս խօսքերով սովորեցնում է մեզ խնդրել մեր երկնաւոր Հօրից մեր թէ մարմնաւոր և թէ հոգեւոր կեանքի անհրաժեշտ կարիքները, որ պարտաւոր ենք խնդրել ամենայն օր հաստատ հաւատով, միշտ պահելով Աստուծոյ սուրբ պատուիրանները: Սակայն ապագայ հոգեւոր և մարմնաւոր բարիքների վարձատրութիւնը թողնելով մեր երկնաւոր Հօր խնամքին և կամքին, որովհետեւ Նա գիտէ, որ այդ բոլորը մեզ հարկաւոր է, միանգամայն չ'դադարելով ազնիւ ճանապարհով աշխատելուց:

Հինգերորդ խնդրուածք՝

Եւ Թող մեզ զպարտիս մեր, որպէս և մեք թողումք մերոց պարտապանաց:

Ներիր մեզ մեր մեղքերը, ինչպէս որ մենք էլ ներում ենք մեր դէմ մեղանշողներին:

Յիսուս Քրիստոս այս խօսքերով սովորեցնում է մեզ, թէ մենք երբէք մեր մեղքերից թողութիւն չենք ստանայ, եթէ չներենք մենք մեր դէմ մեղաւորներին: Նոյնը կրկնում է իւր սուրբ աւետարանի մէջ այսպէս «Եթէ մարդկանց կ'նեղէք իրանց յանցանքները, ձեր երկնաւոր Հայրն էլ կ'ների ձերը, բայց եթէ չէք ներիլ նրանց, ձեր երկնաւոր Հայրն էլ չի ներիլ ձեզ»:

Սրանից հետևում է, որ աղօթքի մէջ յիշուած «պարտք» խօսքը յայտնուած է մեղքի փոխարէն, որովհետեւ երբոր մենք Աստուծուց ստացած սուրբ օրէնքները և պատուիրանները չենք կատարում, դրանով մենք մնում ենք պարտական Աստուծուն: Իսկ մեր պարտապանները, որոնց մենք պարտաւոր ենք ներել, նրանք են, որոնք մեր դէմ գործել են տեսակ տեսակ չարութիւններ և մենք չ'պէտք է նրանց արած չարութիւններին չարութիւնով պատասխանենք, այլ վարուենք նրանց հետ, ինչպէս որ Տէրն է պատուիրում թէ «Սիրեցէք ձեր թշնամիներին»:

Վեցերորդ խնդրուածք՝

Եւ մի տանիւր զմեզ 'ի փորձութիւն:

Մեզ մի տանիւր դէպի փորձութիւնը:

Այս խօսքերով խնդրում ենք, որ մեր երկնաւոր Հայրը հեռու պահի մեզ այն չար ու վատ դէպքերից, կամ այնպիսի անձնաւորութիւններից, որոնք մեզ սխալեցնելով առաջնորդում են դէպի վտանգը, կամ երբ մենք հակում ենք գնալ դէպի փորձութիւնը, ազատի մեզ այդ բոլորից: Վերահաս փորձանքից միշտ ազատ մնալու համար, քրիստոնեան պարտաւոր է, որ միշտ աղօթի, ինչպէս Յիսուս Քրիստոս ասաց իւր աշակերտներին «Արթուն կացէք և աղօթք արէք, որ փորձանքի մէջ չ'ընկնէք»:

Եօթներորդ խնդրուածք՝

Այլ փրկեա զմեզ 'ի չարէն:

Բայց փրկիր մեզ ամէն չարից:

Սրանով խնդրում ենք, որ Աստուած աշխարհի մէջ մեզ պատահած չարիքներից և վատ պատահարներից ազատէ և նոյնպէս ոյժ և կարողութիւն տայ հեռացնել նրանց մեզանից, որ չճշատէ մեր հոգին ու մարմինը:

Փառաքանութիւն

Զի քո է արքայութիւն և զօրութիւն և փառք յաւիտեանս Ամէն:

Որովհետեւ թագաւորութիւնը, զօրութիւնը և փառքը Քոնն է ամէն ժամանակ:

Այս խօսքերը Տէրունական աղօթքի վերջաբանն է, որով մենք հաստատ յոյսով աղօթելուց յետոյ, համոզուած դիմում ենք մեր երկնաւոր Հօրը ասելով. Տէր, որովհետեւ Քոնն է այս բոլորը, ինչ որ խնդրում ենք և Դու միայն իշխանութիւն ունիս դրանց վրայ, ուստի խնդրում ենք, որ մեզ ևս մասնակից անես Քո փառքին:

ԻՆՆ ԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Քրիստոնէական յոյսը բացատրելու ժամանակ ասուեց, որ յոյսի մանրամասն բացատրութիւնը մենք գտնում ենք նաև Յիսուսի ինն երանութիւնների մէջ, որովհետև քրիստոնեան երբ աղօթում է, նա պէտք է աշխատի աղօթքի հետ միացնել իւր ջանքը, որպէս զի իւր արտայայտած մտքերը կենդանացնի բարի գործերով: Բարեգործութիւն կատարելու դէպքում մեզ ղեկավար պէտք է լինի Յիսուսի բարոյական վարդապետութիւնը, որը անուանւում է Յիսուսի Ինն երանութիւն. սրանք են.

1) Երանի աղքատաց հոգւով, զի նոքա է արքայութիւնը երկնից:

(Երանի հոգւով աղքատներին, որովհետև նրանցն է երկնքի արքայութիւնը):

Այսինքն նրանք, որոնք որքան բարի գործեր են կատարում, դարձեալ իրանց այդ մասի մէջ աղքատ են համարում և չեն ցանկանում, որ մարդիկ իմանան և իրանց գովեն, այլ բարե-

գործութիւն անելով, համարում են թէ աննշան բարոյական պարտականութիւն են կատարել:

2) Երանի սուգ անողներին, որովհետև նրանք պէտք է մխիթարուեն):

(Երանի սուգ անողներին, որովհետև նրանք պէտք է մխիթարուեն):

Այսինքն նրանք՝ որոնք իրանց մեղքի համար լաց են լինում, զղջում են, փոխարէնը երկնքումը պէտք է մխիթարուին:

3) Երանի հեզոց, զի նոքա ժառանգեցին զերկիր:

(Երանի հեզ և խոնարհ մարդկանց, որովհետև նրանք պէտք է ժառանգեն երկիրը):

Այն է՝ նրանք, որոնք իբրև ճշմարիտ քրիստոնեայ ոչ իրանք են վրդովւում և ոչ ուրիշին վրդովեցնում, այդպիսիներին Տէրը խոստանում է, որ պէտք է երկնքումը ժառանգեն յաւիտեանական երանութիւն, իսկ երկրիս վրայ անհատների ժառանգութիւնը (սէրը):

4) Երանի որ քաղցեալ եւ ծարաւի իցեն արդարութեան, զի նոքա յագեցին:

(Երանի նրանց, որոնք արգարութեան համար քաղցած ու ծարաւ են, որ արգարութիւնը սիրում են այնպէս, ինչպէս որ քաղցած մարդը

կերակուրը և ծարաւը ջուրը, որովհետեւ նրանք երկնքումը պիտի կշտանան):

Եւ այս յագումն պէտք է հասկանալ ոչ հացի ու ջրի, այլ յաւիտենական կեանքի և անսահման երջանկութեան:

5) Երանի ողորմածաց, զի նոքա ողորմութիւն գտցեն:

(Երանի ողորմութիւն տուող մարդկանց, որովհետեւ նրանք ևս պէտք է ողորմութիւն ստանան):

Նշանակում է քրիստոնեան պարտաւոր է, որ միշտ ողորմութիւն անէ կարօտեալներին թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս օգտաւէտ խորհուրդներով: Սրա փոխարէն Տէրը խոստանում է, թէ նրանք Աստուածային դատաստանի առաջ իրանց յանցանքների համար ներումն կստանան, իսկ երկրիս վրայ կազատուեն ամէն տեսակ փորձանքներից:

6) Երանի այնոցիկ, որ սուրբ են սրտիւք, զի նոքա զԱստուած տեսցեն:

(Երանի մաքուր սիրտ ունեցողներին, որովհետեւ նրանք Աստուծուն պէտք է տեսնեն):

Մեր Փրկիչը այս խօսքերով խոստանում է, որ եթէ մարդիկ միշտ սրտով և հոգեով կ'ընեն մաքուր և անկեղծ, անշուշտ կ'արժանանան յաւի-

տենական երանութեանը, և այդ երանութեան մէջ են գտնում իրանց վերջնական երջանկութիւնը, որը համարւում է իսկական աստուածատեւութիւն:

7) Երանի խաղաղարարաց, զի նոքա որդիք Աստուծոյ կոչեսցին:

(Երանի խաղաղութիւն սիրող մարդկանց, այն է նրանց, որոնք չ'ունին ցանկութիւն կռուել և կռուողներին էլ հաշտեցնում են, որովհետեւ նրանք պէտք է Աստուծոյ Որդի կոչուին):

Փրկիչը խաղաղասէր մարդկանց անուանում է Աստուծոյ Որդի, որովհետեւ այդպիսիները իրանց գործով ճշմարիտ հետեւող են համարւում Աստուծոյ միածին Որդուն, որ իւր աշխարհ գալով դարձաւ միջնորդ Աստուծոյ և մարդկանց մէջ, ուստի և նրանք կոչւում են Աստուծոյ որդի ըստ շնորհաց:

8) Երանի որ հալածեալ իցեն վասն արդարութեան, զի նոքա է արքայութիւն երկնից:

(Երանի արդարութեան համար հալածուող մարդկանց, որովհետեւ երկնքի արքայութիւնը նրանք պէտք է ժառանգեն):

Փրկիչը այս խօսքերով ճշմարտութիւն սիրող և արդարութեան համար հալածանք կրողներին խոստանում է, որ նրանք պէտք է եր-

կնքի արքայութիւնը ժառանգեն, փոխանակ այն երկրաւոր բարիքներէ, որոնցից զրկուել են հաւածանք կրելով:

9) Երանի է Ձեզ, յորժամ նախատեսցեն զձեզ եւ հալածեսցեն եւ ասիցեն զամենայն քան չար զձէնջ սուտ վասն իմ, ցնծացէք եւ ուրախ լիւրուք, զի վարձք ձեր քաղութիւնս (Մատթ. Ե. 3—12):

(Երանի է ձեզ, երբ իմ պատճառով ձեզ վրայ՝ ամէն տեսակ բամբասանք կանեն, ուրախացէք, որովհետեւ երկնքումը ձեր վարձքը շատ կ'լինի):

Փրկչի այս խօսքերից պէտք է հասկանալ, որ նրանք, որոնք ցանկանում են յաւիտենական երանութիւն, պէտք է պատրաստ լինին սիրով ընդունելու ամէն տեսակ հալածանք, զրպարտութիւն և մինչև անգամ մահ, ինչպէս մեր եկեղեցու սուրբ նահատակները, որոնք զոհուել են Յիսուսի անուան համար:

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍՆ

ՔՐԻՍՏՈՆ ԷԱԿԱՆ ՍԷՐ

Քրիստոնէական սէրը միներքին զգացմունք է, որով մեր սրտումը գոյանում է մի այնպիսի հաճոյք, որ մեզ առաջնորդում է վարուել աշխարհի մէջ համաձայն Աստուածային կամքի և օրէնքներին:

Աստուածային օրէնքը հաւատացեալի մէջ կատարեալ է այն ժամանակ, երբ նա կատարում է Աստուածային բոլոր պատուիրանները: Յիսուս Քրիստոս այդ բոլոր օրէնքները ամփոփեց 'ի մի, ցոյց տալու համար, թէ մենք Աստուծուն չենք կարող սիրել առանց մեր ընկերին սիրելու, սորա համար Փրկիչը տուաւ մեզ հետեւեալ օրէնքը. «Սիրի՛ր քո Տէր Աստուծուն, քո բոլոր սրտով և սիրի՛ր քո ընկերին այնպէս, ինչպէս որ քեզ ես սիրում *):

*) Յովհաննէս Առաքեալի խօսքերը սիրոյ պատուիրանի մասին: «Սիրելիք, միմեանց սիրենք, որ սէրն

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՕՐԷՆՔ ԵՒ ՏԱՄՆ ՊԱՏՈՒԻ- ՐԱՆՆԵՐ

Յիսուս Քրիստոս իբրև լրումն իւր երկրա-
ւոր վարդապետութեան և ամփոփումն աւետա-
րանական ճշմարտութիւնների, ասաց հետեւեալ
խօսքերը. «Ինչպէս ուզում էք, որ մարդիկ ձեզ
հետ վարուեն, այնպէս էլ դուք նրանց հետ վա-
րուեցէ՛ք», որովհետև այս իսկ են օրէնքները և
մարգարէութիւնները: Ուրեմն Աստուծուն և ըն-
կերներին սիրելու մէջ պարունակւում են բոլոր
օրէնքները, որոնք պարտաւորեցնում են մեզ ոչ
թէ միայն հեռանալ չար գործերից, այլ և միշտ
բարի գործել:

Աստուածանից է և նա ով որ սիրում է, Աստուածանից
է ծնուած և ճանաչում է Աստուծուն: Նա, որ չէ սի-
րում՝ Աստուծուն չի ճանաչիլ, որովհետև Աստուած
սէր է: Նրանով Աստուծոյ սէրը երևեցաւ մեզանում,
որ Աստուած իւր միածին Որդուն ուղարկեց աշխարհ,
որ նորանով կեանք ունենանք: Սրանում է սէրը, որ
ոչ թէ մենք սիրեցինք Աստուծուն, այլ որ նա սիրեց
մեզ և ուղարկեց իւր Որդուն մեր մեղքերի քաւութեան
համար: Եթէ մէկն ասէ, թէ սիրում եմ Աստուծուն և
իւր եղբորն ատէ, նա ստախօս է, որովհետև նա, որ
իւր տեսած եղբորը չի սիրում, Աստուծուն, որ չի տե-
սել, ինչպէս կարող է սիրել: Եւ այս պատուէրն ու-
նինք նրանից. թէ նա որ Աստուծուն սիրում է, իւր
եղբորն էլ կ'սիրէ:

Աստուածային օրէնքը բաժանւում է երկու
մասի, բնական կամ ներքին, գրաւոր կամ ար-
տաքին:

Բնական կամ ներքին օրէնքը մարդու
խիղճն է, որ դրուած է հոգւոյ մէջ, որը ներքին
ազդարարութեամբ վկայում է մարդու բարի կամ
չար կատարած գործերի ժամանակ, ուրախաց-
նելով կամ տխրացնելով նրան: Իսկ արտաքին
կամ գրաւոր օրէնքն այն է՝ որ Աստուած տուաւ
հրէաների առաջնորդ Մովսէս մարգարէի ձեռքով
Սինայ լեռան վրայ տասը պատգամը կամ հին
ուխտի օրէնքները, որոնք գրուած էին երկու քա-
րեղէն տախտակների վրայ և սրանք են՝

1) Ես եմ Տէր Աստուած քո և մի եղիցին
քեզ այլ աստուածք բաց յինէն:

2) Մի արացես դու քեզ կուռս ըստ ամե-
նայն նմանութեան, որ ինչ յերկինս ի վեր և որ
ինչ յերկիր՝ ի խոնարհ:

3) Մի առնուցուս զանուն Աստուծոյ քո ի
վերայ սնոտեաց:

4) Յիշեա՛ սրբել զօրն շաբաթու:

5) Պատուեա՛ զհայր քո և զմայր, զի բարի
լինիցի քեզ և երկայնակեաց լիցիս ի վերայ
երկրի:

6) Մի սպանաներ:

7) Մի շնար:

8) Մի գողանար:

9) Մի սուտ վկայեր զընկերէ քումմէ:

10) Մի ցանկանար տան ընկերի քո և մի ամենայնի, որ ինչ նորա իցէ:

Այս արտաքին կամ գրաւոր օրէնքները Աստուած տուեց այն ժամանակ, երբ մարդիկ այլ ևս չէին լսում իրանց խղճի ձայնին և վարելով մարմնական շռայլ կեանք, մեռցրին իրանց սրտի մէջ բնական օրէնքի (խղճի ձայնը):

Սոյն պատուիրանները, որ կոչւում են Հին ուխտի բարոյական օրէնքներ, թէպէտ տուած է իսրայէլացւոյ ազգին, բայց մենք բրիտանեաներս էլ պարտաւոր ենք կատարել, որովհետև Փրկիչը լրացնելով այս օրէնքները՝ հաստատեց ասելով, «Ես չեմ եկել հին ուխտի օրէնքները քանդելու, այլ եկել եմ նրանց լրացնելու»:

Բոլոր պատուիրանները դասակարգուած են հետևեալ կերպով. — առաջին շորսը պարունակում են իրանց մէջ դէպի Աստուած ունեցած մեր բոլոր պարտականութիւնները, իսկ վերջին վեցը դէպի մարդիկ և դէպի ընկերը:

ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆ

Ես եմ քո Տէր Աստուածը և բացի ինձանից ուրիշ աստուածներ չունենաս:

Սրանով հրամայում է ճանաչել, հաւատալ, սիրել և պաշտել միակ ճշմարիտ Աստուծուն, նրան ապաւինել և նրանից յուսալ ամենայն բարիք, որը և Քրիստոս հաստատեց ասելով «Սիրիք քո Տէր Աստուծուն բոլոր սրտովդ և մտքովդ»:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆ

Քեզ համար կուռք (սուտ աստուածներ) չ'ընես, ոչ վերևի և ոչ ներքևի բաների նման և նրանց չ'պաշտես:

Սրանով հրամայում է հեռանալ կեղծ աստուածապաշտութիւնից և ամէն տեսակ նիւթապաշտութիւնից, որ ընդհանուր խօսքով կոչւում է կռապաշտութիւն: Կռապաշտութիւն է համարւում նաև որևէ մոլութիւնը, ազահութիւնը, փառասիրութիւնը, գինեմոլութիւնը, թղթախաղութիւնը և այլն. և մարդկային այն բոլոր գործողութիւնները, որը չափազանցութեամբ կուռք դարձնելով աստուածանման յարգանք են տալիս նրանց:

ԵՐՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆ

2-րդ տեղը Աստուծու անունը չյիշես:

Այս պատուիրանով հրամայում է Աստուծո՛ւ, որ հասարակ և դատարկ խօսակցութեան ժամանակ չյիշենք Աստուծոյ անունը, այլ ամենակարևոր դէպքերում՝ և աղօթքի ժամանակ յիշել միայն, այն էլ մեծ յարգանքով: Երբեք չ'անել, նա մանաւանդ սուտ երդում, որի դէմ մեր Փրկիչը ասել է. Ամենևին մի երդնուի, այլ եղիցի ձեր բան, այոն՝ այո և ոչն՝ ոչ: Մատթ. Ե. 34—37:

ՉՈՐՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆ

«Մտքումդ պահիր, որ շաբաթ օրը սուրբ պահես, վեց օրում բոլոր գործերդ վերջացրու, իսկ եօթներորդ օրը հանգստացիր, նուիրելով քո Տէր Աստուծուն»:

Սոյն պատուիրանով Աստուծո՛ւ հրամայում է, որ եօթնեկի վեց օրը գործենք, իսկ եօթներորդ օրը հանգստանանք կեանքի սովորական գործերից, զբաղուելով հոգևոր գործերով և բարեգործութիւն անելով: Դատապարտում է նաև նրանց, որոնք այդ նուիրական և սուրբ օրերը

անց են կացնում անգործ և կամ զբաղւում են անվայել և ֆլասակար գործերով:

Հրամայում է նաև սուրբ պահել ոչ միայն եօթներորդ օրը, որ մենք անուանում ենք կիրակի կամ միաշաբաթ, այլ և այն տօները, որոնք սահմանուած են Յիսուսի, Տիրամօր և նշանաւոր Ազգային-եկեղեցական սուրբերի յիշատակին: Այս պատճառաւ տօները լինում են 1. Տէրունական. 2. Աստուածածնի և 3. Սրբոց: Տօների մի մասը շարժական են, միւս մասը անշարժ: Շարժականը նրանք են, որոնց չենք տօնում ամէն տարի միևնոյն ամսաթուին, իսկ անշարժ՝ որոնց տօնում ենք միշտ միևնոյն ամսաթուին:

Գլխաւոր շարժական տօնը՝ Քրիստոսի Յարութիւնը կամ Զատիկն է. որովհետեւ բոլոր շարժական տօները կախումն ունին Զատիկի տօնից, այս պատճառաւ, ինչպէս որ Զատիկը փոխւում է, նորա հետ էլ փոխւում են միւս շարժական տօները, օրինակ՝ ծաղկազարդ, Յիսուսի համբարձումը, ս. Հոգու գալուստը և այլն:

Անշարժ տօները հետեւեալներն են՝

1. Յիսուսի Ծնունդը և Մկրտութիւնը, որ կատարւում է Յունուարի 6-ին:

2. Յիսուսի անուանակոչութիւնը՝ Յունուարի 13-ին:

3. Յիսուսի քառասնօրեայ տաճար տանելը

կամ Տեառնընդառաջ, Փետրուարի 14-ին:

4. Սուրբ Աստուածածնի յղութիւնը Աննայից՝ Դեկտեմբերի 9-ին:

5. Սուրբ Աստուածածնի աւետումը՝ Ապրիլի 7-ին:

6. Սուրբ Աստուածածնի ծնունդը՝ Սեպտեմբերի 8-ին:

7. Սուրբ Աստուածածնի երից ամաց ընծայումը Տաճարին՝ Նոյեմբերի 21-ին: Իսկ մնացած տօները՝ Տէրունական և Սրբոց՝ շարժական են:

Այն բոլոր սրբոց տօները, որոնց յիշատակը պարտաւոր ենք կատարել կիրակի օրուան հետ հաւասար յարգանք մատուցանելով՝ հետևեալներն են.

1. Սուրբ Թադէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալների երկու տօնը, իբրև Հայաստանի առաջին լուսաւորիչների:

2. Սուրբ Գրիգոր Բ. Լուսաւորչի երեք տօները: 3. Հրեշտակապետաց: 4. Ամենայն սրբոց: 5. Ս. Էջմիածնի: 6. Սրբոց Թարգմանչաց Սահակ և Մեսրոպի: 7. Արգար և Տրդատ Թագաւորների: 8. Սուրբ Ղևոնդեանց և Ս. Վարդանանց:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆ

Պատուիր քո հօրն ու մօրը, որ քեզ համար լաւ լինի եւ երկար կեանք ունենաս երկրիս վրայ:

Այս պատուիրանով Աստուած հրամայում է պատուել և սիրել մեր մարմնաւոր և հոգեւոր ծնողներին, այսինքն այն բոլոր անձանց, որոնք մեզ վրայ խնամք ունին և մեզ համար միշտ բարի են ցանկանում, օրինակ՝ մեծերին, հոգեւոր հայրերին, խնամակալներին, բարեբարներին և ռեսուցիչներին, օգնել նրանց հարկաւոր դէպքերում և նրանց մահից յետոյ յարգել նրանց յիշատակը: Այսպէս վարուողներին Աստուած խոստանում է երկար կեանք և ամենայն բարիք:

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆ

Ապանութիւն չանես:

Սրանով Աստուած հրամայում է, որ ոչ մեկ և ոչ մեր նման մարդուն, որ Աստուծոյ պատկերն է կրում, իրաւունք չունինք սպանելու, ոչ խօսքով և ոչ սրով, այն է ոչ բարոյապէս և ոչ արիւն թափելով, ընդհակառակը ճշմարիտ քրիստոնեան պարտաւոր է չմտածել անգամ զլասելու իր ընկերին, այլ վարուել ամէնքի հետ սիրով և կարեկցել նրանց կարօտ և թշուառ դէպքերում:

ԵՕԹԵՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆ

Շնութիւն չանես:

Այս պատուիրանով Աստուած հրամայում է,

որ ամենայն մարդ իր սիրտը և հոգին, իր վարքն ու բարքը մաքուր և անարատ պահի, հեռու մնալ ամէն տեսակ անպարկեշտ խօսքերից և անձնաւորութիւնից և սիրէ միշտ առաքինի և սուրբ կեանք:

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆ

Գողութիւն չ'անես:

Սրանով Աստուած հրամայում է գողութիւն չ'անել, այսինքն ուրիշի ունեցածը չ'սեպակահանել: Գողութիւն են համարում նաև ընկերի կողոպտելը, բռնի կերպով յափշտակելը, խաբէութիւնը առուտուրի մէջ. կաշառք վերցնելը, գտած բանը յետ չ'տալը, պարտք վերցնել ու չ'վճարելը, մշակի վարձը կտրելը. և այլն:

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆ

Ընկերոջ մասին սուտ վկայութիւն չ'անես:

Այս պատուիրանով Աստուած արգելում է ամէն տեսակ զրախօսութիւնով արատաւորել մեր ընկերի պատիւը և բարի անունը, սուտ վկայութիւն տալ թէ դատաւորի և թէ մասնաւոր տեղերում, արգելում է նաև բամբասանք, զրպար-

տութիւն, հայհոյանք, լրտեսութիւն և այլն. իսկ սոյն տեսակ մեղքերից ազատ մնալու համար պարտաւոր ենք մեր լեզուն զսպել չար և նենգաւոր խօսքեր խօսելուց:

ՏԱՍԵՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆ

Ընկերոջ և հարեանիդ թէ տանը և թէ նրա ունեցած ոչ մի բանին նախանձ աչքով չ'նայես:

Այս պատուիրանով Աստուած հրամայում է, որ մեր ընկերի բախտաւորութեան և նրա ամէն տեսակ բարիքների վրայ չ'նախանձել, այլ կամ աշխատել ուղիղ ճանապարհով ձեռք բերել այն ամէնը, որ մեր նախանձն է շարժում և դա կոչւում է քարի նախանձ և կամ գոհ մնալ մեր ունեցածով, համարել այն Աստուծուց շնորհած բարիք:

Իսկ և այսպէս ի վերջոյ լոյս տեսնուեալ իմ անհատական
 ցանկաւ և այսպէս ուրախ եմ զի իմ անհատական
 անհատական անհատական անհատական անհատական
 անհատական անհատական անհատական անհատական

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Այս քննարկը և զմեռ քննարկը քննարկը քննարկը
 անհատական անհատական անհատական անհատական
 անհատական անհատական անհատական անհատական
 անհատական անհատական անհատական անհատական
 անհատական անհատական անհատական անհատական
 անհատական անհատական անհատական անհատական
 անհատական անհատական անհատական անհատական
 անհատական անհատական անհատական անհատական

ՅԱՆՎ

1. Յառաջաբան. 3
2. Բրիտանոնէական ուսման նախապատ-
 րաստական գիտելիքներ 5
3. Աստուածային յայտնութիւն և Աստուա-
 ծաշունչ սուրբ գիրք 6

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՀՍԻՍՏ

4. Հաւատի հանգանակը և նրա ծագումն. 9
5. Հաւատամքի Ա. յօդուածի բացատրու-
 թիւնը. 15
- Ամենասուրբ երրորդութիւն 16
- Աշխարհի և մարդու ստեղծագործու-
 թիւնը 18
- Աստուծոյ նախախնամութիւնը 21
6. Հաւատամքի Բ. յօդ. բացատրութիւնը. »
- » Գ. յօդ. բացատրութիւնը. 23
- » Դ. յօդ. բացատրութիւնը. 26
- » Ե. յօդ. բացատրութիւնը. 27
- » Զ. յօդ. բացատրութիւնը. 28
- » Է. յօդ. բացատրութիւնը. »

Հաւատամքի Ը. յօդ. բացատրութիւնը .	29
» Թ. յօդ. բացատրութիւնը .	30
7. » Ժ. յօդ. բացատրութիւնը .	33

ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԵՕԹՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐ

Մկրտութիւն .	33
Դրոշմ .	35
Ապաշխարութիւն .	36
Հաղորդութիւն .	37
Ամուսնութիւն կամ Պսակ .	39
Կարգ կամ Ձեռնադրութիւն .	40
Օծումն կամ Այցելութիւն հիւանդաց .	42
Հաւատամքի ԺԱ. յօդ. բացատրութիւնը .	43
» ԺԲ. յօդ. բացատրութիւնը .	44

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՅՈՅՍ

8. Աղօթքի մասին ընդհանրապէս և աղօթք .	46
9. Տէրունական աղօթք .	49

ՏԷՐՈՒՆԱԿԱՆ ԱՂՕԹՔԻ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Կոչումն .	49
Առաջին խնդրուածք .	50
Երկրորդ խնդրուածք .	51

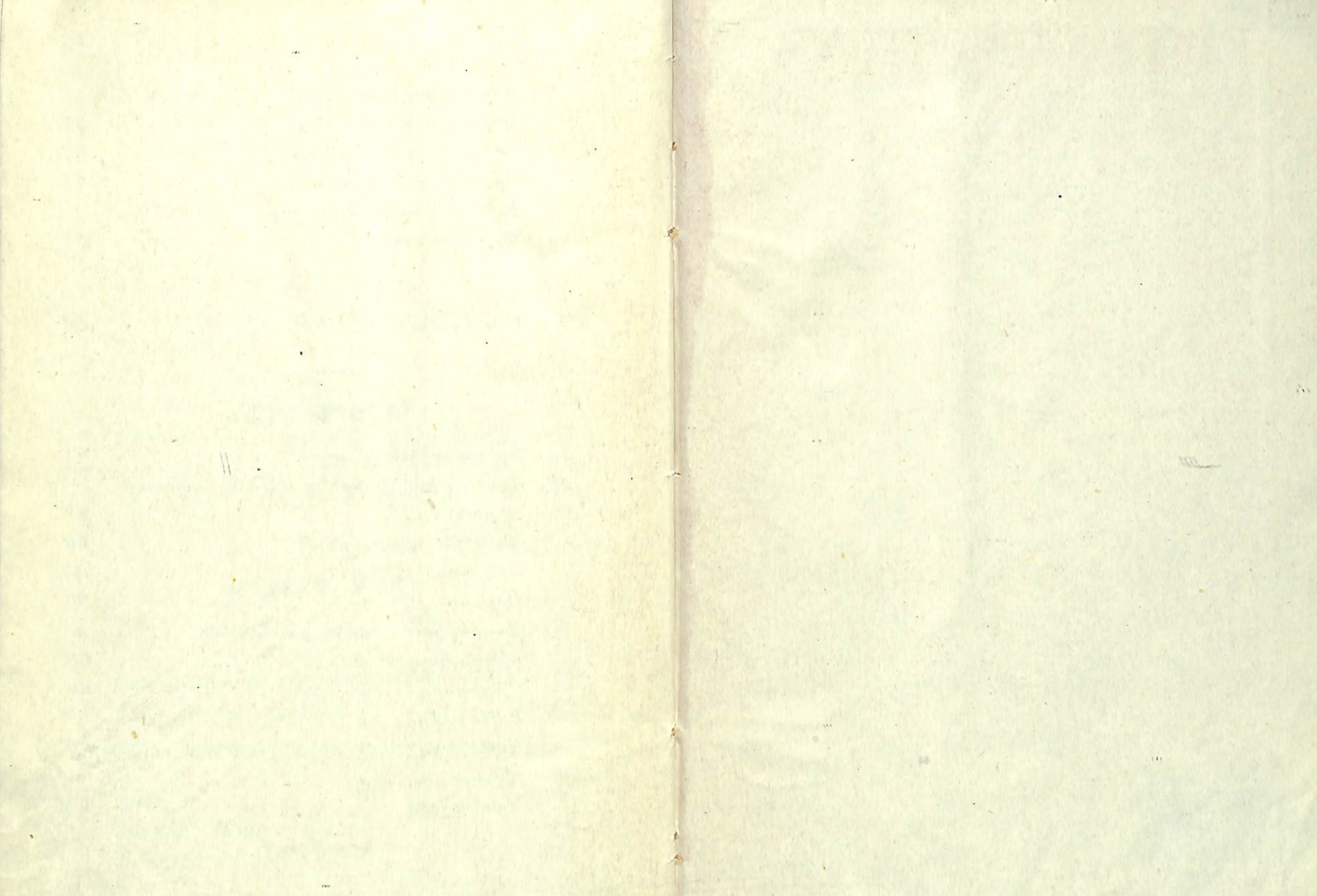
Երրորդ խնդրուածք .	»
Չորրորդ խնդրուածք .	52
Հինգերորդ խնդրուածք .	53
Վեցերորդ խնդրուածք .	54
Եօթներորդ խնդրուածք .	»
Փառաբանութիւն .	55

10. Ինն երանութիւններ .	56
-------------------------	----

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍՆ

11. Քրիստոնէական սէր .	61
12. Աստուածային օրէնք և Տասն պատուի- րաններ .	62
Առաջին պատուիրան .	65
Երկրորդ » .	»
Երրորդ » .	66
Չորրորդ » .	»
Հինգերորդ » .	68
Վեցերորդ » .	69
Եօթերորդ » .	»
Ութերորդ » .	70
Իններորդ » .	»
Տասներորդ » .	71

27	Հայկական Եկեղեցի	27
28	Հայկական Եկեղեցի	28
29	Հայկական Եկեղեցի	29
30	Հայկական Եկեղեցի	30
31	Հայկական Եկեղեցի	31
32	Հայկական Եկեղեցի	32
33	Հայկական Եկեղեցի	33
34	Հայկական Եկեղեցի	34
35	Հայկական Եկեղեցի	35
36	Հայկական Եկեղեցի	36
37	Հայկական Եկեղեցի	37
38	Հայկական Եկեղեցի	38
39	Հայկական Եկեղեցի	39
40	Հայկական Եկեղեցի	40
41	Հայկական Եկեղեցի	41
42	Հայկական Եկեղեցի	42
43	Հայկական Եկեղեցի	43
44	Հայկական Եկեղեցի	44
45	Հայկական Եկեղեցի	45
46	Հայկական Եկեղեցի	46
47	Հայկական Եկեղեցի	47
48	Հայկական Եկեղեցի	48
49	Հայկական Եկեղեցի	49
50	Հայկական Եկեղեցի	50
51	Հայկական Եկեղեցի	51
52	Հայկական Եկեղեցի	52
53	Հայկական Եկեղեցի	53
54	Հայկական Եկեղեցի	54
55	Հայկական Եկեղեցի	55
56	Հայկական Եկեղեցի	56
57	Հայկական Եկեղեցի	57
58	Հայկական Եկեղեցի	58
59	Հայկական Եկեղեցի	59
60	Հայկական Եկեղեցի	60
61	Հայկական Եկեղեցի	61
62	Հայկական Եկեղեցի	62
63	Հայկական Եկեղեցի	63
64	Հայկական Եկեղեցի	64
65	Հայկական Եկեղեցի	65
66	Հայկական Եկեղեցի	66
67	Հայկական Եկեղեցի	67
68	Հայկական Եկեղեցի	68
69	Հայկական Եկեղեցի	69
70	Հայկական Եկեղեցի	70
71	Հայկական Եկեղեցի	71
72	Հայկական Եկեղեցի	72
73	Հայկական Եկեղեցի	73
74	Հայկական Եկեղեցի	74
75	Հայկական Եկեղեցի	75
76	Հայկական Եկեղեցի	76
77	Հայկական Եկեղեցի	77
78	Հայկական Եկեղեցի	78
79	Հայկական Եկեղեցի	79
80	Հայկական Եկեղեցի	80
81	Հայկական Եկեղեցի	81
82	Հայկական Եկեղեցի	82
83	Հայկական Եկեղեցի	83
84	Հայկական Եկեղեցի	84
85	Հայկական Եկեղեցի	85
86	Հայկական Եկեղեցի	86
87	Հայկական Եկեղեցի	87
88	Հայկական Եկեղեցի	88
89	Հայկական Եկեղեցի	89
90	Հայկական Եկեղեցի	90
91	Հայկական Եկեղեցի	91
92	Հայկական Եկեղեցի	92
93	Հայկական Եկեղեցի	93
94	Հայկական Եկեղեցի	94
95	Հայկական Եկեղեցի	95
96	Հայկական Եկեղեցի	96
97	Հայկական Եկեղեցի	97
98	Հայկական Եկեղեցի	98
99	Հայկական Եկեղեցի	99
100	Հայկական Եկեղեցի	100

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0163172

